

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

ГОРИСЛАВСЬКА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

«Методи і моделі ліквідації негативних наслідків в землекористуванні»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня
галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:
Лазарева О.В., д-р екон. наук, професор

Рецензент:
Демидова Л.М.
заступник директора
ТОВ «Український експертний центр по
вимірюванню та оцінці»

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПЦІЙНІ ЗАСАДИ НЕОБХІДНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ.....	9
1.1. Об'єктивна необхідність ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.....	9
1.2. Аналіз нормативно-правової бази, що спрямована на ліквідацію негативних наслідків у системі землекористування.....	13
1.3. Теоретико-методичні засади землевпорядного забезпечення ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.....	19
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	25
2.1. Оцінка сучасного стану землекористування у Південному регіоні.....	25
2.2. Обґрунтування негативних наслідків сільськогосподарського землекористування у Південному регіоні.....	31
2.3. Стратегічні напрямки ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.....	36
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ ЛІКВІДАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ.....	45
3.1. Методи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.....	45
3.2. Моделі ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.....	52
3.3. Стратегічні напрямки вдосконалення системи землекористування на регіональному рівні.....	58
Висновки до розділу 3.....	63
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	65
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Українська держава завжди була одним із головних гарантів світової продовольчої безпеки та провідним світовим експортером сільськогосподарської продукції. Однак через збройну агресію Російської Федерації проти України в умовах сьогоdnішніх реалій важливий захист вітчизняного виробництва та недопущення зриву збиральної кампанії. Саме тому нинішня ситуація вимагає ефективного використання сільськогосподарських угідь, а також обґрунтування заходів щодо відновлення сталих практик землекористування в умовах військового стану.

Можна без перебільшення сказати, що земля в Україні є найбільшою цінністю, це головний та незамінний фактор виробництва у сільському господарстві та запорука економічного розвитку загалом. Вищевикладене вимагає обґрунтування заходів, спрямованих на ліквідацію негативних наслідків, що склалися у системі землекористування на сьогоdnішній день.

Питанням висвітлення негативних наслідків в землекористуванні та їхньої ліквідації присвячені праці таких вітчизняних науковців як О.М. Гарнага, Й.М. Дорош, Л.П. Казмір, Р.М. Курильців, А.Г. Мартин, В.Я. Месель-Веселяк, Т.М. Прядка, А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк, Г.І. Шарій та інших авторів.

Однак, незважаючи на очевидні досягнення у сфері землекористування за часів незалежності України, багато питань, пов'язаних із відновленням територій, зруйнованих внаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації, а також вирішення економічних проблем залишаються невирішеними та потребують подальшого дослідження і практичного вирішення.

Актуальність зазначених проблем і стала підставою проведення власного дослідження, яке спонукає до переосмислення сутності процесів, що відбуваються у землекористуванні в сучасних умовах, визначила його мету та завдання.

Метою проведення дослідження є обґрунтування основних стратегічних напрямків, методів і моделей ліквідації негативних наслідків, викликаних військовою агресією, які необхідно реалізувати для покращення ситуації в землекористуванні.

Поставлена мета передбачала вирішення наступних завдань теоретичного та практично-рекомендаційного характеру:

- дослідження негативних наслідків у системі землекористування з метою окреслення основних заходів щодо їх усунення;
- вивчення нормативно-правової бази, ухваленої задля пом'якшення заходів, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності в умовах військової агресії;
- аналіз сучасного стану землекористування у Південному регіоні;
- обґрунтування основних стратегічних напрямків відновлення негативних наслідків у землекористуванні за сучасних умов;
- висвітлення завдань, що стоять перед економікою країни з метою відновлення системи землекористування в умовах сучасних реалій;
- обґрунтування методів і моделей ліквідації негативних наслідків в землекористуванні;
- вивчення основних стратегічних напрямків вдосконалення системи землекористування, які можна здійснити на регіональному рівні.

Об'єктом дослідження виступає процес обґрунтування негативних наслідків в землекористуванні в умовах сьогодення та впровадження методів їх ліквідації.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти щодо обґрунтування негативних наслідків в землекористуванні та впровадження методів їх ліквідації.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу наукових досліджень склали фундаментальні положення економіки землекористування, загальнотеоретичні положення сталого розвитку землекористування, вітчизняні та зарубіжні дослідження у галузі управління

землекористуванням, інноваційного та інвестиційного процесів в системі управління земельними ресурсами, теорії управління та економіки землекористування.

Для розв'язання поставлених у роботі завдань використовувалися наступні методи: абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів наукового дослідження та формування висновків); аналізу і синтезу (при комплексній оцінці та з'ясуванні особливостей сучасного стану сільськогосподарського землекористування); графічний (для унаочнення результатів кваліфікаційної роботи); аналогії та узагальнення (для розробки системи заходів щодо обґрунтування стратегічних напрямків, методів і моделей ліквідації негативних наслідків у землекористуванні); моделювання (при обґрунтуванні змінних та обмежень у землекористуванні регіону).

Інформаційну базу для виконання роботи склали науково-організаційні джерела Головного управління Держгеокадастру України, Головного управління статистики, законодавчі акти та нормативно-правові акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, інформаційні матеріали, що опубліковані у монографіях та інших працях вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітичні розрахунки автора, що виконані у процесі наукових досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати виконаного дослідження вирішують теоретико-прикладну задачу щодо обґрунтування основних стратегічних напрямків, методів і моделей ліквідації негативних наслідків, викликаних військовою агресією, які необхідно реалізувати для покращення ситуації в землекористуванні.

Найвагоміші наукові результати полягають у наступному:

удосконалено:

– шляхи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні, дотримання яких сприятиме відновлюванню втраченого потенціалу, а також поступовому відродженню територій та забезпеченню прогресу, досягнутого Україною на європейському шляху розвитку;

– стратегічні напрямки відновлення системи землекористування, що допоможуть пошвидшити відновлення інфраструктури України, а також дозволять спростити низку процедур, які орієнтовані на забезпечення функціонування економічного простору та відновлення зруйнованої інфраструктури в нашій країні;

– методи і моделі ліквідації негативних наслідків у землекористуванні, які за умови їх обов'язкового дотримання сприятимуть впровадженню новітніх інструментів для ведення збалансованого землекористування, що є привабливими для українських реалій;

– стратегічні напрямки вдосконалення системи землекористування на регіональному рівні, дотримання яких допоможе у підвищенні ефективності державного управління земельними ресурсами;

дістали подальшого розвитку:

– підходи щодо обґрунтування об'єктивної необхідності ліквідації негативних наслідків у землекористуванні, спричинених військовою агресією проти України;

– ключові напрямки регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, які передбачають пріоритетність публічних інтересів над приватними, що зумовлено необхідністю мобілізації всіх ресурсів країни, як виробничих, так і фінансових, задля відбудови української економіки у поствоєнний час;

– потенційні перспективи, що спрямовані як на прийняття та втілення у життя управлінських рішень у сфері землекористування, так і для запровадження спрощеного доступу до земель для виробництва сільськогосподарської продукції;

– шляхи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні задля поступового відродження територій, відновлення природно-ресурсного потенціалу з метою уникнути продовольчої загрози, а відтак і національної безпеки;

– стратегічні плани відновлення українського простору в цілому, які включають в себе відбудову ділової активності, забезпечення стабільного економічного зростання еколого-економічного простору, поступовий якісний і кількісний прорив національної економіки, стале ведення сільського виробництва, а також відновлення добробуту населення з використанням інтегрованого підходу до відновлення системи землекористування.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретико-методичні положення роботи, висновки та рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності регіональних органів Держгеокадастру України, органів виконавчої влади, фізичних та юридичних осіб, зокрема сільськогосподарських виробників.

Особистий внесок. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, є самостійною науковою пропозицією, в якій викладено авторські розробки з питань розвитку та узагальнення теоретико-методичних основ щодо обґрунтування стратегічних напрямків, методів і моделей ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та розробки, які отримано автором особисто.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення, узагальнення та результати кваліфікаційної роботи апробовані на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: XXIV Всеукраїнська науково-практична конференція Могилянські читання – 2021, 2022: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти (м. Миколаїв, 2021, 2022 рр.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція Використання й охорона земельних ресурсів: актуальні питання науки та практики (м. Львів, 2022 р.); Міжнародна конференція студентів та молодих вчених MAJESTY OF MARKETING (м. Дніпро, 2021); Міжнародний студентський науковий форум Студентська молодь і науковий прогрес в АПК (м. Львів, 2022 р.);

XXIII Міжнародний науково-практичний форум Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій (м. Львів, 2022 р.).

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи опубліковано 9 наукових праць, з них: 3 публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 6 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 84 сторінки, з них 73 сторінки – основного тексту. Матеріали дисертації містять 3 рисунки. Список використаних джерел нараховує 61 найменування.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПЦІЙНІ ЗАСАДИ НЕОБХІДНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ

1.1. Об'єктивна необхідність ліквідації негативних наслідків у землекористуванні

Загальновідомо, що земельні ресурси – це кількісно обмежений не поновлюваний ресурс, який в разі втрати або деградації неможливо поновити в термін, порівняний з тривалістю людського життя. Стан ґрунтів впливає на якість води, їжі, повітря та в цілому на здоров'я населення, тобто здорові ґрунти є ключовим фактором продовольчої безпеки держави.

Родючі ґрунти є одним із найбільших природних багатств України, але через військові дії найбільше страждають верхні, більш родючі шари ґрунту [1].

Серед екосистем, які внаслідок військових дій зазнали негативного впливу, найбільше постраждала ґрунтова екосистема. Визнання ґрунту природною екосистемою дозволяє розглядати пошкодження полів як природоохоронну проблему.

Безліч дрібних організмів, що створюють і підтримують ґрунт, в тому числі і його біологічний покрив – мохи, лишайники, трави та гриби – є найчутливішими через фактичну відсутність мобільності. Іншими словами, всі живі організми в товщі ґрунту або на його поверхні, що оберігають його від ерозії, не можуть залишити земельну площу, де відбувається вибух боєприпасу, або захиститись від негативного впливу. До таких впливів належать в основному короткочасна руйнівна дія вибухової хвилі, а також довготривала дія хімічного забруднення.

Через дію вибухової хвилі страждає і сам ґрунт. Оскільки найбільша дія ударної хвилі приходиться на оголений ґрунт, то в результаті цього він ущільнюється по стінках в утвореній воронці (рис. 1.1).

Ущільнений – це деградований за своєю структурою ґрунт, адже в ньому змінена інтенсивність процесів, які домінували на довоєнному ґрунтовому ландшафті (гуміфікація, вилуговування, вивітрювання і, звісно, колообіг води) [2]. Відмінні процеси ґрунтоутворення неодмінно призведуть до зміни складу ґрунту, як, наприклад, у Центральній Європі, де й досі з цим стикаються після Першої світової війни.

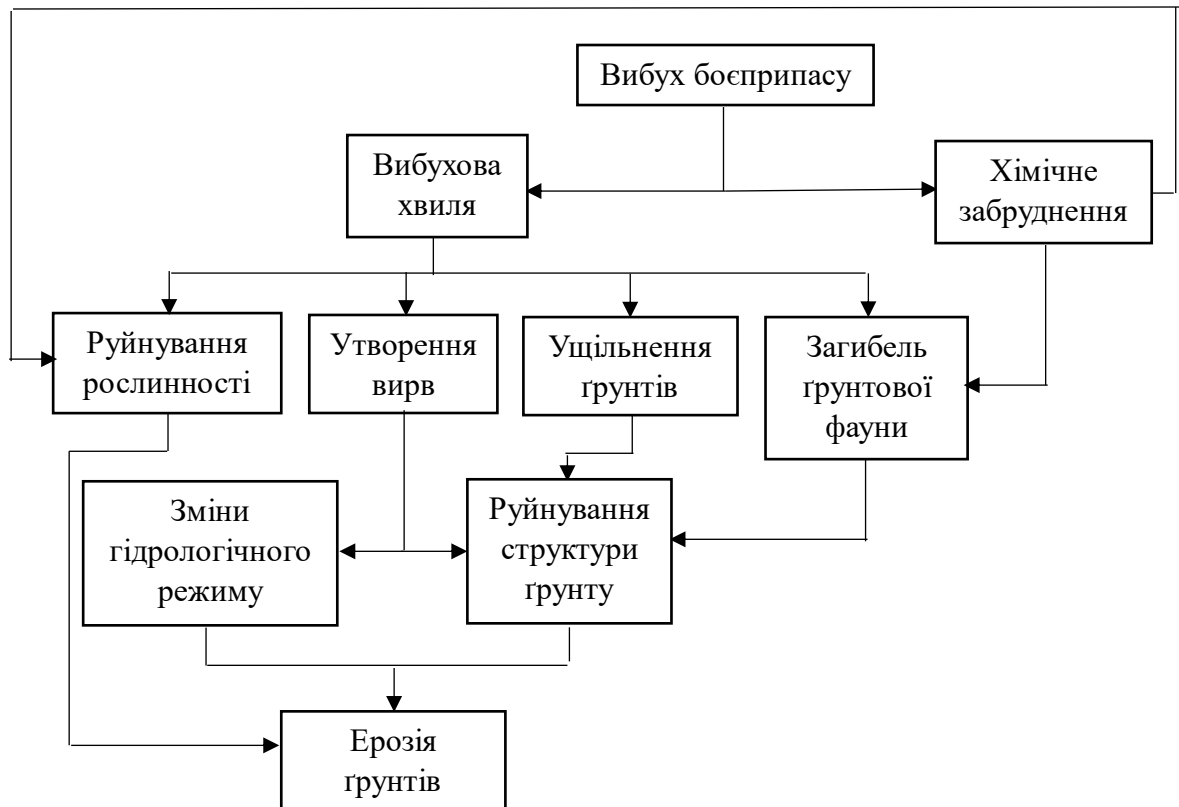

Рис.1.1. Наслідки впливу вибуху боєприпасу на довкілля

Джерело: Сформовано автором на основі [2]

Стосовно природної рослинності, то, очевидно, поблизу місця вибуху її фактично не залишається. Трапляються випадки коли вибух руйнує також водонепроникний шар корінних порід. У такому випадку пришвидшується просочування води в ґрунт, вода в ній не затримується (на своєму шляху вона активно розмиває стінки вирви). Це пришвидшує відкладення органічної речовини всередині ґрунтового профілю шляхом збільшення кількості мікро- та макрофауни, але сприяє закисленню, а не збагаченню ґрунту [2]. Не варто

забувати й про те, що таким шляхом агресивні забруднювачі потрапляють у водоносні горизонти та водні шляхи, деякі з них можуть переноситися далеко за межі поля бою, впливаючи на залежну від них біоту та екосистемні послуги, від яких отримують користь люди [3]. До прикладу, у 544 муніципалітетах поблизу «Червоної зони» Франції було заборонене споживання питної води через надмірний вміст перхолату, який використовується у виробництві ракет та боєприпасів [4].

За даними Державної екологічної інспекції [5], за перші чотири місяці повномасштабного наступу Російська Федерація завдала шкоди землі та ґрунтам на 80,5 млрд грн. Варто також відзначити негативну шкоду для агросектору від пошкодження сільськогосподарських угідь. Відповідно до даних Київської школи економіки (KSE) в «Огляді збитків від війни в сільському господарстві України» [6], 50% пошкоджень в агросекторі припадають саме на сільськогосподарські угіддя (мінне забруднення або пряме фізичне забруднення) і незібраний урожай.

Сьогодні в Україні втрати сільського господарства, спричинені війною, внаслідок зменшення виробництва та подорожчання виробничих ресурсів за підрахунками Центру досліджень продовольства та землекористування KSE Institute та Міністерства аграрної політики та продовольства оцінюються у 23,3 мільярда доларів [6].

Сільськогосподарські угіддя зазнали в основному такі пошкодження як мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Враховуючи те, що багато полів забрудненні нерозірваними боєприпасами, це несе велику загрозу для аграріїв під час польових робіт. Крім того, фізичне пошкодження родючого шару ґрунту спричинює псування земель, зазнала пошкоджень іригаційна інфраструктура тощо. В свою чергу це несе такі загрози, як недоотримання доходу від низької врожайності та збільшення виробничих витрат, в деяких випадках поля залишилися незасіяними.

Ситуація зі збереженням багатства ґрунтів в Україні була не найкращою й у довоєнний час, адже еродованими були визнані майже 26% (16 млн га)

грунтового покриву й понад 15% з них потребували виведення з обробітку та консервації [6]. Руйнівний вплив таких масштабів став результатом несталих методів ведення сільського господарства, в тому числі розміщення великої кількості розораних територій на схилах. У військовий же час ерозійні процеси мають ще більший кумулятивний вплив.

Варто враховувати, що під час бойових дій ерозію ґрунтів спричиняють не тільки вибухи боєприпасів, а також прямі пошкодження ґрунтового покриву важкою технікою. Зумовлюють і ерозію ґрунтів вириті фортифікаційні споруди та окопи різних типів. Беручи до уваги той факт, що більшість воєнних дій у 2022 році відбуваються в зоні поширення найбільш родючих ґрунтів України і Європи, вплив забруднення й ерозії на сільське господарство є дуже значним.

Питання ліквідації негативних наслідків в землекористуванні на сьогоднішній день стають важливою темою сучасних досліджень українських науковців. Такі питання пов'язують із тим, що ґрунти – це компоненти тонко збалансованих природних екосистем, що перебувають у динамічній рівновазі з усіма іншими компонентами біосфери, в умовах використання людиною в різній господарській діяльності або внаслідок побічних впливів часто втрачають свою природну родючість, деградує чи навіть повністю руйнуються, що потребує їх комплексної охорони на конкретно визначеній території.

У короткостроковій перспективі вплив війни на екосистему ґрунту завжди є руйнівним. Крім того, початок будь-яких воєнних дій припиняє природоохоронну діяльність з боку усіх державних органів влади і громадських організацій. Отже, доки продовжується війна, відсутня і охорона природи, і повноцінний моніторинг змін у ґрунтах. А дослідження та рішення, що ухвалюються за результатами війни на державному або міждержавному рівнях, традиційно зосереджені на кінцевих результатах війни (виявленні забруднених територій, обрахунках нанесених збитків, репараціях тощо) для всієї природи загалом, а не на екологічних, соціальних

та економічних процесах, що стануть причиною довгострокової трансформації екосистеми ґрунту.

Отже, якщо в найближчі роки деградаційні процеси не будуть сповільнені, то це призведе до загострення продовольчої проблеми держави та погіршенню екологічної ситуації.

1.2. Аналіз нормативно-правової бази, яка спрямована на ліквідацію негативних наслідків у системі землекористування

Як відомо, рівень економічного розвитку країни залежить не лише від її наявного природно-ресурсного потенціалу та геополітичного становища, а і від параметрів еколого-економічної політики, що склалась на даний момент в державі. Переважаюча приватна власність на засоби виробництва, вільний вибір виду діяльності на землі, високий рівень конкуренції, перспективність ведення бізнесу на землі завжди була життєзабезпечувальною системою українського простору.

Проте сьогодні військова агресія зі сторони Російської Федерації спричинила серйозні збитки економічному розвитку загалом, порушила процес економічної стабілізації, спричинила спад виробництва продукції продовольства, а в деяких випадках унеможливила збір врожаю загалом.

Проте враховуючи те, що економіка країни все ж повинна працювати задля гарантії продовольчої безпеки та отримання, хоч і в значно меншій мірі, доходу, Верховною Радою прийнято низку нових правил у земельних відносинах.

В березні 2022 року Верховною Радою України ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [7], положення якого стосуються питань, пов'язаних зі спрощенням набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в

умовах воєнного стану, а також їх використанням у поточному році для ведення виробництва та забезпечення продовольчої безпеки в країні.

9 травня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [8], яким спрощено передачу в оренду земельних ділянок державної та комунальної власності передусім для розміщення виробничих потужностей тих підприємств, які були переміщені із зони бойових дій, а також розміщення об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів для тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб.

В Законі передбачено, що оперативне розміщення виробничих потужностей таких підприємств має відбуватися без проведення земельних торгів із обмеженнями умов оренди. Зокрема вказується, що такі підприємства визначаються спільним рішенням двох обласних військових адміністрацій (тієї, звідки переміщуються потужності і тієї, де вони будуть розміщені після переміщення).

Крім того, вищезазначеним Законом надається право Держгеокадастру за погодженням з Мінагрополітики призупиняти та відновлювати роботу Державного земельного кадастру, виходячи з питань безпеки на певній території, встановлювати обмеження щодо повноважень державних кадастрових реєстраторів.

Не оминув вищезгаданий Закон і питань, що стосуються правових передумов для складання документації із землеустрою, топографо-геодезичних і картографічних робіт.

Зазначеним Законом внесено зміни до таких законів України як «Про землеустрій» [9], «Про державний земельний кадастр» [10]. Зокрема вказано, що земельні ділянки комунальної власності надаються у постійне користування виконавчим органам відповідних рад для розміщення об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, термін сплати землекористувачем орендної та суборендної плати переноситься на строк до шести місяців з дня припинення воєнного стану, передача в оренду земельної

ділянки не допускається, якщо земельна ділянка віднесена до категорії земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення.

Крім перелічених вище, ключові зміни в земельних відносинах під час воєнного стану торкаються і таких питань, як спрощення порядку зміни цільового призначення земельних ділянок для цілей, пов'язаних із воєнним станом, спрощення порядку зняття або перенесення ґрунтового покриву (родючого шару) земельних ділянок при проведенні робіт, зумовлених воєнним станом [11]. Зокрема вказано, що зняття або перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок здійснюється без розроблення робочого проекту землеустрою.

З початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України здійснено низку заходів, спрямованих на підтримку сільського господарства, що значною мірою сприяло як зниженню загроз продовольчій безпеці держави, так і забезпеченню сталості сільськогосподарського виробництва у воєнний період.

Зазначимо, що в умовах сьогодення:

- сільгосптоваровиробникам на період дії воєнного стану передбачено надання кредитів у рамках Державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» (Постанова КМУ від 12.03.2022 № 274 «Про внесення змін до Постанов КМУ від 24.01.2020 р. № 28 та від 14.07.2021 № 723» [12]), зокрема:

– розширено програму на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом понад 50 млн євро незалежно від кількості працівників;

– збільшено максимальну суму кредиту для всіх суб'єктів підприємництва з 50 млн грн до 60 млн грн з урахуванням групи пов'язаних компаній;

– встановлено 0 % річних процентної ставки;

– встановлено цілі кредитування: інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки, кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та пально-мастильних матеріалів;

– визначено строк кредиту – 6 місяців;

– встановлено розмір кредитної гарантії – 80 % від суми кредиту суб'єкта мікро-, малого та середнього підприємництва (окрім суб'єктів великого підприємництва);

– передбачено бронювання військовозобов'язаних аграріїв (Постанова КМУ від 03.03.2022 № 194 «Деякі питання бронювання військовозобов'язаних в умовах правового режиму воєнного стану» [13]). Для своєчасного проведення комплексу весняно-літніх польових робіт аграрні підприємства та виробники продовольства мають подавати Мінагрополітики України списки критично важливих працівників, яким буде надано відстрочку до 6 місяців від призову на військову службу під час мобілізації та на воєнний час;

– на період воєнного стану аграріям дозволено експлуатацію сільськогосподарської техніки без реєстрації (Наказ Мінагрополітики України від 07.03.2022 № 154 «Про технічне забезпечення комплексу польових робіт в умовах воєнного стану 2022 року» [14]). Після припинення дії воєнного стану власники будуть зобов'язані зареєструвати машину протягом 90 днів;

– для забезпечення вітчизняних аграріїв добривами встановлено заборону на експорт фосфорних, калійних та складних добрив. Для азотних добрив встановлено квоту на рівні до 210 тис. т до 01.07.2022, але не більше як 70 тис. т на місяць. Тим часом на 90 днів продовжено термін дії дозволів на роботу з пестицидами і агрохімікатами. Це питання регулює Постанова КМУ від 12.03.2022 № 259 «Про внесення змін у додаток 1 до Постанови КМУ від 29.12.2021 № 1424» [15], а також Постанова КМУ від 24.03.2022 № 353 «Про внесення змін у додаток 1 до Постанови КМУ від 29.12.2021 № 1424» [16].

Здійснюється регулювання експортно-імпортних операцій з агропродукцією, спрощено переміщення територією України сільськогосподарської продукції рослинного й тваринного походження, а також живих тварин:

– упроваджено заборону на експорт деяких видів агропродукції та встановлено ліцензування експорту низки соціально важливої продукції (Постанова КМУ від 05.03.2022 № 207 «Про внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови КМУ від 29.12.2021 № 1424» [17]). Так, заборонено експортувати овес, просо, гречку, цукор, сіль, жито, велику рогату худобу (живу), м'ясо та субпродукти з неї (морожені, розсільні, сушені або копчені). Ліцензуванню підлягає експорт низки соціально важливих товарів: пшениці, кукурудзи, м'яса та яєць свійських курей, соняшnikової олії. Пізніше Постановою КМУ від 24.03.2022 № 352 «Про внесення змін у додаток 5 до Постанови КМУ від 29.12.2021 № 1424» [18] було скасовано ліцензування експорту кукурудзи та соняшnikової олії, а також скасовано заборону на експорт проса і цукру;

– для забезпечення безперервного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів в умовах воєнного стану дозволено продавати імпортовані харчові продукти та корми, інформація про які викладена мовою, відмінною від державної (Постанова КМУ від 09.03.2022 № 234 «Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперервного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів» [19]). Водночас партії зазначених харчових продуктів та кормів має супроводжувати обов'язкова інформація державною мовою (надають на вимогу споживачів);

– оперативно оновлюють перелік товарів критичного імпорту харчовими продуктами, що унеможлиблює дефіцит таких продуктів, а також необхідним обладнанням. Наразі до товарів критичного імпорту (Постанова КМУ від 24.02.2022 № 153 «Про перелік товарів критичного імпорту» [20]) віднесено, зокрема, велику рогату худобу, нетелей, свиней, овець та кіз, свійську птицю, добрива мінеральні або хімічні, ветеринарне обладнання та ін.;

– спрощено митне оформлення продуктів харчування та визначено перелік товарів, до яких застосовують відстрочення сплати митних платежів (Постанова КМУ від 09.03.2022 № 236 «Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану» [21]). Це такі харчові продукти, як: м'ясо, риба, молоко, овочі, олія, кава, чай та ін.;

– змінено деякі вимоги до імпорту та експорту сільськогосподарської продукції під час воєнного стану. Зокрема: скасовано вимогу отримання карантинного сертифіката на імпортоване насіння під час переміщення територією України; запроваджено можливість оформлення фітосанітарного сертифіката в електронній формі; спрощено ввезення харчових продуктів, кормів, побічних продуктів тваринного походження, а також живих тварин на митну територію України (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану» від 12.05.2022 №2246-IX [22]).

Ужиті заходи повинні дати можливість підтримати аграрну галузь у воєнний період, а також сприяти забезпеченню продуктами харчування населення країни.

Аналіз законодавчих змін у сфері регулювання земельних відносин у зв'язку з введенням військового стану на території України показує як і перспективи, які спрямовані на прийняття та втілення у життя управлінських рішень у сфері землекористування, так і перспективи для запровадження спрощеного доступу до земель для виробництва сільськогосподарської продукції.

Як бачимо, всі вищезгадані зміни стосуються регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, а також передбачають пріоритетність публічних інтересів над приватними, що зумовлено необхідністю мобілізації всіх ресурсів країни, як виробничих, так і фінансових, задля відбудови української економіки у поствоєнний час.

Отже, для відновлення негативних наслідків у землекористування важливою є мобілізація всіх внутрішніх ресурсів, щоб силою української ідентичності стати на шлях економічного і соціального зростання країни.

1.3. Теоретико-методичні засади землевпорядного забезпечення ліквідації негативних наслідків у землекористуванні

В науковій літературі на сьогоднішній день зустрічається досить невелика кількість публікацій, які стосуються висвітлення змін у землекористуванні, що відповідають викликам сьогодення. Наукові праці провідних дослідників присвячені в основному окресленню перспектив землекористування (Казьмір Л.П., Третяк А.М., Шарий Г.І., Месель-Веселяк В.Я.), не торкаючись його тенденцій розвитку під час воєнних дій, що і спонукало нас до проведення власного дослідження.

Так, Л.П. Казьмір [23] виділив ключові напрями досліджень сучасних змін у землекористуванні і проаналізував методичні особливості вітчизняної системи управління землекористуванням і земельної політики. На його думку, для цілей успішної модернізації системи управління землекористуванням в Україні та вдосконалення державної земельної політики загалом особливо важливими є розроблення та практичне використання моделей, які б могли дати аргументовані відповіді на питання, пов'язані з прогнозуванням наслідків прийнятих управлінських рішень, оцінюванням необхідних для бажаних змін у землекористуванні інвестицій, а також з виявленням фізично та економічно можливих альтернатив у використанні земель, потенційних перепон для оптимізації землекористування тощо. При цьому на регіональному та локальному рівнях управління ключовим інструментом координації планів землекористування повинна стати методика інтегрального планування, яка б передбачала тісну співпрацю органів влади, бізнесу та громадськості у виробленні спільного бачення перспектив упровадження

конкретних проектів та на етапі аналізу шансів і загроз для їх здійснення на основі принципів субсидіарності, партисипативності та співвідповідальності.

Третяк А.М. [24] обґрунтував основні положення концепції сучасного управління земельними ресурсами та землекористуванням, зокрема, засади модернізації сучасного управління земельними ресурсами та землекористуванням, запровадження функціональних територій землекористування, формування стійкості землекористування до зовнішніх впливів, сільськогосподарську діяльність, що направлена на екологізацію та капіталізацію землекористування, регулювання меж між міськими і сільськими територіями. Ним розроблено основні засади земельної політики в галузі земельних відносин та використання і охорони земель, до яких віднесено такі основні стратегічні напрями земельної політики: приведення інституції власності на землю до конституційних вимог, перехід від поділу земель за категоріями до територіального їх зонування за типами (підтипами) землекористування, перехід на нову парадигму розвитку землевпорядкування і землеустрою та відновлення ролі держави у їх здійсненні, модернізація системи управління земельними ресурсами та землекористуванням.

Шарій Г.І. [25] наголошує на необхідності забезпечення в Україні повноцінного обігу земель та ефективних державних механізмів економічної політики у землекористуванні. На його думку, необхідно реформувати систему земельних податкових та орендних платежів, забезпечивши їх стимулюючу роль, сформував порядки пільгових оподаткувань та відшкодування суб'єктам господарювання витрат на поліпшення стану угідь; проводити державні меліоративні заходи, ввівши штрафні санкції за погіршення природньої родючості земель. Забезпечити в Україні повноцінний обіг земель сільськогосподарського призначення та ефективні державні механізми регуляторної економічної політики в сільськогосподарському землекористуванні можна, завдяки: надання переважного права викупу земельних ділянок орендарям, які проводять меліоративні роботи, здійснюючи докорінні невіддільні поліпшення орендованих земель;

створенню державного Земельного банку для кредитування операцій купівлі земель та інвестицій; наданню можливості передачі в концесію сільськогосподарським виробникам права на викуп гідротехнічних споруд, земель водного фонду з метою відновлення, реконструкції та будівництва водоакumuлюючих протиерозійних та інших споруд для цілей меліорації; поновленню в податковому законодавстві цільового характеру витрат від надходжень земельних податків та платежів за державні і комунальні землі.

Месель-Веселяк В.Я. [26] опрацював правове і науково-методичне забезпечення здійснення земельної й аграрної реформи в Україні, запропонував напрями удосконалення організаційно-правових форм господарювання в ринкових умовах, висвітлив позитивні зміни, що відбулися у результаті здійснення аграрної реформи в Україні, а також розкрив основні етапи здійснення аграрної реформи в Україні, її наукове та правове забезпечення. На його думку необхідно удосконалити економічний механізм господарювання: ціни, податки, кредитування, дотаційну політику, міжгалузеві економічні відносини, щоб усі галузі і сфери діяльності в економіці країни мали однакові економічні умови для розширеного відтворення виробництва, щоб на вкладений у виробництво рівновеликий капітал одержувати рівновеликі прибутки. Це економічні вимоги (умови), а результативність – за рівнем господарювання.

На сьогоднішній день нами висвітлено такі негативні наслідки в землекористуванні:

- подорожчання багатьох факторів виробництва;
- забруднення ґрунтів, концентрація важких металів у ґрунті внаслідок вибухових хвиль;
- часткове знищення врожаю внаслідок повномасштабного вторгнення агресора;
- втрата або пошкодження не лише площ під посів сільськогосподарських культур, а й цінного насінневого матеріалу під урожай наступного року;

- не у повній мірі можливість виплати орендної плати власникам земельних паїв;
- проблеми зі зберіганням та експортом зерна, зокрема через неекспортований врожай минулого року;
- часткове або повне руйнування меліоративних систем, що розміщені на територіях агроформувань;
- в деяких випадках завдання непоправних збитків власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення (землекористувачам).

Всі ці негативні наслідки спричиняють загрозу продовольчій безпеці не лише українського суспільства, але і країн зарубіжжя, знижують рівень конкурентоспроможності, що є перешкодою для сталого розвитку місцевості, провокують ерозію ґрунту та опустелювання, знищення рослинності та загибель ґрунтової фауни.

Для подолання негативних наслідків у землекористуванні, спричинених сьогоdnішніми подіями, слід відновлювати втрачений потенціал, що сприятиме поступовому відродженню територій та забезпеченню прогресу, досягнутого Україною на європейському шляху розвитку. Нами окреслено такі шляхи ліквідації негативних наслідків (рис.1.2).

Рис.1.2. Шляхи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні.

Джерело: сформовано автором

Так, зовнішнє фінансування полягає у необхідності фінансування у вигляді банківських кредитів чи інших фінансових інструментів.

На нашу думку, моніторинг площ ґрунтів, пошкоджених та забруднених у результаті бойових дій, дозволить вживати заходи для їх відтворення та реабілітації, а також встановити межі забруднених ділянок з метою їх відновлення.

Спрямування витрат на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону.

Що стосується рекультивації земель, то вона включає в себе відновлення рельєфу та нанесення родючого шару ґрунту після видалення вибухонебезпечних предметів.

Зазначені шляхи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні сприятимуть поступовому відродженню територій, відновленню природно-ресурсного потенціалу з метою уникнути продовольчої загрози, а відтак і національної безпеки.

Висновки до розділу 1

1. В сучасних умовах функціонування економічної системи сума втрат, які нанесені сільськогосподарській галузі в Україні, становить 4,29 млрд доларів, а втрати від забруднення мінами та нерозірваними боєприпасами, від прямого фізичного пошкодження складають 2,1 млрд доларів. Всі ці фактори негативно впливають не тільки на можливість вільного експорту продукції, а й створюють загрозу продовольчій безпеці людей багатьох країн світу.

2. Аналіз нормативно-правової бази, спрямованої на ліквідацію негативних наслідків у системі землекористування у зв'язку з введенням військового стану на території України, показав пріоритетність публічних

інтересів над приватними, що зумовлено необхідністю мобілізації всіх ресурсів країни задля відбудови української економіки у поствоєнний час, а також надання можливості підтримати аграрну галузь у воєнний період і сприяння забезпеченню продуктами харчування населення країни.

3. На сьогоднішній день висвітлено негативні наслідки в землекористуванні, спричинені військовою агресією зі сторони Російської Федерації такі як: подорожчання багатьох факторів виробництва; забруднення ґрунтів; часткове знищення врожаю; втрата або пошкодження цінного насінневого матеріалу під урожай наступного року; не у повній мірі можливість виплати орендної плати власникам земельних паїв; проблеми зі зберіганням та експортом зерна; часткове або повне руйнування меліоративних систем; завдання непоправних збитків власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення (землекористувачам).

4. Для подолання вищевказаних негативних наслідків у землекористуванні нами окреслено шляхи ліквідації негативних наслідків, до яких відноситься: зовнішнє фінансування, рекультивація земель, спрямування витрат на рекультивацію і моніторинг площ ґрунтів.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

2.1. Оцінка сучасного стану землекористування у Південному регіоні

В умовах українських реалій 2021 року розвиток землекористування відкриває широкі можливості як для економіки загалом, так і для забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів на ринку. Реальне різноманіття форм власності на землю і платність землекористування створили об'єктивні умови для ведення обігу землі у контексті глобалізації світової економіки [27]. Саме тому на сьогоднішній день важливо врахувати сучасну ситуацію, що провокує нестабільність соціального та еколого-економічного розвитку в нашій державі [28].

Основу організаційно-економічного механізму управління землекористуванням становить сільське господарство – один з найдавніших видів людської господарської діяльності. Сільськогосподарська галузь є однією з найбільших та традиційно розвинутих галузей економіки України, що використовує землі сільськогосподарського призначення для отримання економічного результату. Сільськогосподарський сектор економіки забезпечує не тільки внутрішні потреби якісним доступним продовольством, а й відіграє важливу роль у розв'язанні світової продовольчої проблеми, експортуючи левову частку сільськогосподарської продукції країнам Європи та Близького Сходу [29]. Забезпечує не тільки дохідність галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям нестачі продовольства та загрози голоду. Саме земельні ресурси високої якості є традиційною опорою для розвитку країни та позиціонують себе на світовому ринку, і мають використовуватися з належною ефективністю, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції.

Південний регіон, що включає в себе три області – Миколаївську, Одеську і Херсонську, має багатий природно–ресурсний потенціал території, що сприятливо відображується на сільському господарстві регіону. Завдяки землям, багатим на чорнозем, Південний регіон має всі необхідні ресурси для розвитку багатого сільського господарства. Сприяють цьому не тільки ґрунти, а і географічне положення областей. В сукупності з помірним кліматом, маленькою собівартістю витрат на вирощування сільськогосподарської продукції та родючих ґрунтів, Південний регіон отримує могутній потенціал для розвитку сільського господарства, що відкриває велику можливість для інвестиції у сільськогосподарську промисловість.

Сільськогосподарські землі — це землі, призначені для того, щоб виробляти сільськогосподарську продукцію та здійснювати сільськогосподарську науково-дослідну і освітню діяльність, а також на цих територіях розміщується відповідна виробнича або призначена для цих цілей інфраструктура [30].

Переважну більшість сільськогосподарських земель Південного регіону становлять орні землі — рілля, що дорівнює 79%, а рівень розораності сільськогосподарських угідь 83,5% (загалом по всій країні цей показник становить 78%, що є найвищим показником в Європі) [31]. Цей рівень є наслідком політики екстенсивного розвитку, що була притаманна радянській епосі в історії України.

Таблиця 2.1

Структура сільськогосподарських угідь Південного регіону за областями у
2021 році

Сільськогосподарські угіддя, %	Область		
	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Рілля	69,12	62,30	90,30
Перелоги	0,13	0,82	-
Багаторічні насадження	1,45	2,60	1,30
Сіножаті і пасовища	10,90	12,08	8,40

Джерело: складено автором на основі [32]

Найбільший відсоток у структурі сільськогосподарських угідь займає рілля, що складає 90,30% у Херсонській області, який є найвищим показником серед інших областей Південного регіону, у Миколаївській області цей показник сягає 89,12% та на Одещині – 62,30% до загальної площі області. Найменший відсоток у структурі сільськогосподарських угідь займають перелоги, які у Херсонській області взагалі відсутні, а на Миколаївщині та Одещині складають 0,13% і 0,82% відповідно.

Таблиця 2.2

Розораність сільськогосподарських земель у Південному регіоні у 2021 році

Область	Кількість сільськогосподарських угідь, %	Розораність сільськогосподарських земель, %
Миколаївська	81,4	86,1
Одеська	77,7	83,0
Херсонська	68,9	81,5

Джерело: складено автором на основі [32]

Найбільша розораність земель, порівняно з іншими регіонами, спостерігається у Миколаївській області і становить 86,1%, а відсоток сільськогосподарських угідь – 81,4%. На Одещині розораність земель складає 83,0%, а кількість сільськогосподарських угідь – 77,7%. Найменший відсоток розораності сільськогосподарських угідь у Південному регіоні притаманний Херсонській області – 81,5% з кількістю сільськогосподарських угідь 68,9%.

Сучасне використання земельних ресурсів Південного регіону не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Надмірна розораність території та величезний вплив діяльності людини призвели до порушення природного процесу ґрунтоутворення, а також до ерозійних процесів [33].

Головним напрямком діяльності сільського господарства є виготовлення сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2.3

Індекси сільськогосподарської продукції Південного регіону у 2021

Область	2018	2019	2020	2021
Миколаївська	106,1	107,0	76,1	147,0
Одеська	101,1	88,4	61,0	192,0
Херсонська	100,5	104,7	94,6	113,9

Джерело: складено автором на основі [32]

Аналізуючи виготовлення сільськогосподарської продукції Південного регіону протягом чотирьох попередніх років, можна зробити висновок, що найвищий відсоток виготовлення сільськогосподарської продукції спостерігався у 2021 році: у Миколаївській області цей відсоток склав 147,0, на Одещині – 192,0, що є найвищим показником серед усіх областей Південного регіону, та на Херсонщині – 113,9. Найнижчий же індекс виготовлення сільськогосподарської продукції, у порівнянні з іншими роками, виявився у 2020 році та складав: у Миколаївській області – 76,1, у Одеській області – 61,0 та у Херсонській – 94,6.

Виробництво сільськогосподарської продукції включає в себе продукцію рослинництва та тваринництва. Кожна галузь сільськогосподарського виробництва є сукупністю підприємств, що виробляють певні види однорідної продукції чи надають послуги, які задовольняють певні потреби населення у продуктах харчування, а промисловості - в сировині [34]. Рослинництво виступає переважаючою галуззю сільського господарства Південного регіону та країни в цілому. Основними сільськогосподарськими культурами, що роблять Україну одним із світових лідерів, є зернові, зернобобові і кормові культури, включаючи пшеницю, кукурудзу, ячмінь, соняшник, цукровий буряк, тютюн [35]. Також у Південному регіоні вирощуються технічні культури, картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі. До галузей тваринництва належать скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво. До тваринництва також належать риборство, бджільництво та шовківництво.

Таблиця 2.4

Структура продукції сільського господарства Південного регіону у 2021 році,
%

Область	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
Миколаївська	91,5	8,5
Одеська	91,5	8,5
Херсонська	90,3	9,7

Джерело: складено автором на основі [32]

Як бачимо, тваринництво в порівнянні з вирощуванням сільськогосподарських культур є менш продуктивним: у Миколаївській та Одеській областях показники продукції тваринництва і рослинництва однакові та складають 91,5 та 8,5 відповідно. На Херсонщині ж – 90,3 і 9,7 відповідно. Але тим не менш результати не є негативними.

Таблиця 2.5

Посівні площі сільськогосподарських культур у Південному регіоні у 2021 році

Область	Культури, тис.га			
	Зернові та зернобобові	Технічні	Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	Кормові
Миколаївська	949	570	42	46
Одеська	1238	545	45	27
Херсонська	815	525	85	63

Джерело: складено автором на основі [32]

У 2021 році у Південному регіоні, як і в цілому в країні, домінують посівні площі зернових та зернобобових культур. Найбільшу площу серед трьох областей зайняла Одещина, посівна площа під зернові та зернобобові культури в якій займає 1238 тис.га, на Миколаївщині – 949 тис.га, та у Херсонській області – 815 тис.га. Друге місце посіли посівні площі під технічні культури: 570 тис.га на Миколаївщині, 545 тис.га в Одеській області та 525 тис.га на Херсонщині. Найменшу посівну площу склали кормові, овочеві та баштанні продовольчі культури, а також картопля.

Прихильність агропромисловців до тієї чи іншої культури підтверджує їх урожайність.

Таблиця 2.6

Врожайність сільськогосподарських культур у Південному регіоні у 2021 році, тис. ц

Культури	Область		
	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Зернові і зернобобові	39255,4	51053,5	35287,7
Технічні	13434,5	12948,9	12085,7
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	3112,8	3239,6	4258,4
Кормові	441,1	198,4	440,7

Джерело: складено автором на основі [32]

Найбільша врожайність у 2021 році була отримана із зернових і зернобобових культур. Цей показник склав: у Миколаївській області - 39255,4 тис. ц, на Одещині - 51053,5 тис. ц і в Херсонській області - 35287,7 тис. ц. Відносно велику врожайність, у порівнянні з іншими сільськогосподарськими культурами, отримали з технічних культур, а саме: на Миколаївщині їхня врожайність склала 13434,5 тис. ц, на Одещині - 12948,9 тис. ц та в Херсонській області - 12085,7 тис. ц. Найменша ж врожайність була отримана з кормових культур та склала: 441,1 тис. ц у Миколаївській області, 198,4 тис. ц в Одеській області та 440,7 тис. ц на Херсонщині.

Отже, сільськогосподарське землекористування Південного регіону характеризується високою розораністю земель, показник якої є найвищим серед усіх країн Європи. Провідне місце у структурі сільськогосподарських угідь займають рілля. Всі ці чинники не відповідають вимогам раціонального природокористування, оскільки надмірна розораність території та порушення допустимого співвідношення площ орних земель до природних кормових угідь, багаторічних насаджень, величезний вплив діяльності людини

призвели до порушення природного процесу ґрунтоутворення та ерозійних процесів.

Загалом, земельна галузь в Україні, зокрема в Південному регіоні, робить з сільського господарства пріоритетну сферу. Водночас в аграрному секторі сформувалася модель активного розвитку рослинництва, а тваринницький сектор потребує дотаційної допомоги, хоча й має значний потенціал розвитку.

2.2. Обґрунтування негативних наслідків сільськогосподарського землекористування у Південному регіоні

Південний регіон України володіє значними земельними ресурсами, які забезпечують продовольчу безпеку та розвиток держави. В сільському господарстві земля також виступає в якості основного засобу виробництва. Ефективність сільськогосподарського землекористування багато в чому залежить від того, як і яким чином використовуються угіддя.

Але при наявності великих площ сільськогосподарських угідь Південний регіон, і вся країна загалом, в умовах сьогодення стикається із рядом проблемних питань, які пов'язані, насамперед, з погіршенням еколого-економічного стану земель через повномасштабну війну Російської Федерації на території України. Все це призводить до зменшення економічного ефекту землекористування та обумовлює необхідність аналізу сільського землекористування та пошуку шляхів підвищення його ефективності в сучасних умовах господарювання [36].

Війна стала причиною величезних збитків української економіки. Зокрема, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [37], галузь сільського господарства внаслідок воєнної агресії Російської Федерації втратила до 6 мільярдів доларів США. Близько 30% земель сільськогосподарського призначення потрапило під окупацію або у зону активних бойових дій, були знищені посіви, техніка та зерносховища.

Пошкодження – це грошова вартість матеріальних активів, які були знищені (та вкрадені) або частково пошкоджені (але все ще придатні для ремонту або відновлення) через військові дії та окупацію. Втрати, в свою чергу, – це недоотриманий дохід, наприклад, від незасіяних полів, більш низької врожайності і збільшених виробничих витрат [6].

Сільськогосподарські землі Південного регіону зазнали двох значних видів пошкоджень – мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Крім мінних полів, місця, що постраждали від активних бойових дій, також забруднені нерозірваними боєприпасами, що створює смертельну загрозу для українських фермерів під час польових робіт. Як наслідок, усі сільськогосподарські угіддя, що знаходяться в зоні активних бойових дій Південного регіону, потребують ретельного огляду, а деякі з цих територій потребують розмінування, щоб зробити землю знову придатною для землеробства.

Другим видом пошкоджень ґрунту у Південному регіоні є фізичне пошкодження родючого шару ґрунту, наприклад, – воронки від артилерійських обстрілів і ракетних ударів, пошкодження ґрунту гусеницями танків або іншої військової техніки. Такі пошкодження в районах активних військових дій потребуватимуть подальшого відновлення земель, включаючи рекультивацію та вирівнювання поверхні.

Південні регіони, які зараз потерпають від окупації Російської Федерації та важких боїв, є регіонами з найбільш розвиненою іригаційною інфраструктурою. Близько 19% усіх зрошуваних сільськогосподарських угідь України розташовано на тимчасово окупованій Херсонщині. Орієнтовна вартість заміни та ремонту пошкодженої іригаційної інфраструктури становить 225 мільйонів доларів США [6].

Окрім прямого пошкодження земель – окупація, військові дії та мінне забруднення обмежують доступ фермерів до полів і можливості для збору врожаю. Це призведе до того, що в багатьох постраждалих від війни районах озимі культури залишаться незібраними. Орієнтовно, 2,4 мільйона гектарів

озимих культур загальною вартістю у 1435,0 мільярдів доларів США залишаться незібраними внаслідок агресії Росії [6].

За розрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України [5], понад 7,8 тисячі гектарів багаторічних насаджень, розташованих на постраждалих територіях, знищено частково або повністю. Вартість пошкоджених насаджень оцінюється в 89,1 млн. доларів США.

Сільськогосподарська техніка та обладнання також зазнають пошкоджень в результаті обстрілів, авіаударів та бойових дій, що відбуваються в безпосередній близькості. Трактори та вантажівки мають вищий ризик пошкодження, ніж інші види сільськогосподарської техніки, такі як комбайни, сівалки та розприскувачі.

На відміну від іншої сільськогосподарської техніки - трактори та вантажівки можуть бути використані не лише для сільськогосподарського виробництва, а й для військових потреб, таких як риття траншей, транспортування та логістика. Це підвищує ймовірність перебування ферм у зоні активних бойових дій та робить їх мішенню для експропріації. На територіях, контрольованих армією Російської Федерації, сільськогосподарська техніка вищої цінової категорії також знаходиться під загрозою викрадення.

Є свідчення про те [38], що Росія цілеспрямовано знищує елеваторні потужності з метою послаблення українського агросектору. З огляду на те, що елеватори часто розташовані на відкритій місцевості та забезпечують чудовий огляд околиць, вони стають суб'єктами прямих військових атак, спрямованих на обмеження ситуаційної обізнаності противника.

Складські приміщення включають традиційні амбари, бетонні та металеві силоси. У той час як амбари і бетонні силоси відносно недорогі в ремонті, з середньою вартістю 50-130 доларів США за тонну зберігання – реконструкція пошкоджених сучасних металевих силосів може коштувати до 250 доларів США за тонну [6].

Пошкоджуються і розкрадаються сільськогосподарські фактори виробництва. У той час як добрива та засоби захисту рослин здебільшого втрачаються через фізичні пошкодження, паливо втрачається через мародерство.

Під прямою загрозою крадіжок з боку Росії також знаходиться вже вироблене зерно та олійні культури на окупованих територіях. Тому чим довше територія знаходиться під окупацією, тим більша частка продукції крадеться та вивозиться до країни агресора. Відтак, найбільш постраждалими від крадіжок зерна у Південному регіоні є Херсонська область. Орієнтовна загальна вартість викрадених зернових та олійних культур становить понад 613 мільйонів доларів США [6].

Ще одним із наслідків російського вторгнення є зниження цін виробників на експортно-орієнтовні товари. Через блокаду портів військово-морськими силами Росії, Україна зіткнулась з перенасиченістю внутрішнього ринку експортно-орієнтованої продукції та майже чотирикратним здорожчанням експортної логістики. Це призвело до зменшення цін всередині країни на основні експортно-орієнтовані культури більш, як на 30%. Непрямі втрати виробників від зниження цін на експортно-орієнтовні культури (пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник) складають 11,9 мільярдів доларів США [6].

Таблиця 2.7

Розмір пошкоджень у Південному регіоні через військові дії

Категорія	Загальна вартість, млн. дол. США
Сільськогосподарські угіддя та незібраний урожай озимих культур	2135,0
Машинне обладнання	926,1
Складські приміщення	272,4
Багаторічні культури	89,1
Фактори виробництва (пальне)	119,6
Продукти, що зберігаються	613,0
Всього	4155,2

Джерело: складено автором на основі [6]

Найбільший розмір пошкоджень у Південному регіоні військова агресія з боку Російської Федерації завдала сільськогосподарським угіддям, через що врожай озимих культур залишився незібраним, загальна вартість якого оцінюється у 2135,0 млн. дол. США. Великі збитки також були завдані продуктам, що зберігаються (розкрадання виробленого зерна та олійних культур на окупованих територіях), розмір яких оцінюється у 613,0 млн. дол. США. Загальний обсяг пошкоджень у Південному регіоні через повномасштабну війну оцінюється у 4155,2 млн. дол. США.

Отже, проаналізувавши пошкодження, завдані сільськогосподарському землекористуванню, можна зробити висновок, що основними негативними наслідками у Південному регіоні є:

- мінне забруднення ґрунтів та пряме фізичне пошкодження родючого шару ґрунту;
- пошкодження іригаційної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях;
- часткове знищення врожаю внаслідок повномасштабного вторгнення агресора;
- втрата або пошкодження не лише площ під посів сільськогосподарських культур, а й цінного насінневого матеріалу під урожай наступного року;
- знищення багаторічних насаджень;
- пошкодження сільськогосподарської техніки та обладнання;
- знищення елеваторних потужностей та складських приміщень з метою послаблення українського агросектору;
- проблеми зі зберіганням та експортом зерна, зокрема через неекспортований врожай минулого року;
- зниження цін виробників на експортно-орієнтовні товари через блокаду портів.

В сучасних умовах функціонування економічної системи сума втрат, які нанесені сільськогосподарській галузі України, є дуже великою. Всі ці

наслідки негативно впливають не тільки на можливість вільного експорту продукції, а й створюють загрозу продовольчій безпеці людей багатьох країн світу. Вони також впливають і на здоров'я людини, спричинюють втрату добробуту населення, завдають непоправну шкоду довкіллю [39].

Отже, обґрунтувавши негативні наслідки сільськогосподарського землекористування у Південному регіоні, варто зазначити, що потребує необхідності проведення ретельного огляду території, що знаходяться в зоні активних бойових дій, а в деяких випадках і їхнє розмінування; моніторинг площ ґрунтів, пошкоджених та забруднених у результаті бойових дій, що дозволить вживати заходи для їх відтворення та реабілітації, а також встановлення меж забруднених ділянок з метою їх відновлення; спрямування витрат на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону; а також рекультивація (відновлення рельєфу та нанесення родючого шару ґрунту) після видалення вибухонебезпечних предметів.

2.3. Стратегічні напрямки ліквідації негативних наслідків у землекористуванні

Внаслідок збройної агресії Росії земельний фонд України зазнав непомірної шкоди і руйнувань. За понад вісім місяців війни велика частка земель, зокрема сільськогосподарського призначення, через ракетні обстріли й проведення бойових дій отримали суттєві пошкодження, а якість ґрунтів значно погіршилася.

Оцінка розміру шкоди та збитків, що завдані збройною агресією Росії, є головною передумовою для здійснення кризових комунікацій, подання позовів до національних і міжнародних судів, створення компенсаційних

фондів/комісій, планування програм економічного відновлення та відбудови тощо.

Наразі у Проекті Плану відновлення України [40] виділено дві методики для визначення збитків:

1) попередня (аналітична) оцінка збитків, що застосовуватиметься переважно для кризової комунікації, надання політичних оцінок і оперуватиме спрощеною методологією, яку зможуть використовувати міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, проте ці оцінки переважно не зможуть бути використані для виплат компенсацій і не можуть вважатися належними доказами у судах;

2) детальна (пооб'єктна) оцінка збитків, що здійснюватиметься у відповідності до законодавства про оцінку майна, оцінку земель, судову експертизу, що базуватиметься на методиці оцінки майна, методиках проведення судових експертиз, визначатиметься експертами, що мають спеціальну кваліфікацію, і, на відміну від попередніх оцінок, проходитимуть верифікацію, матимуть юридичне значення і зможуть бути використані для наступних позовів (у т.ч. у міжнародних судах і судах інших країн), виплати компенсацій тощо.

Фіксація руйнувань та пошкоджень має здійснюватися у Державному реєстрі майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації (постанова КМУ від 29 квітня 2022 р. № 505, передбачений законопроектом № 7198 від 24.03.2022 [41]).

Такий реєстр має бути єдиною державною інформаційно-комунікаційною системою, яка призначена для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про пошкоджене та знищене нерухоме майно, просторові координати об'єктів, осіб, нерухоме майно яких пошкоджено або знищено, шкоду та збитки, завдані внаслідок пошкодження такого майна, та іншу інформацію.

Картографічною основою Реєстру пошкодженого та знищеного майна є картографічна основа Державного земельного кадастру, відомості містобудівного кадастру та кадастрів інших природних ресурсів, інші карти (плани), що складаються у формі і масштабі відповідно до норм та правил, технічних регламентів.

Для збирання інформації про пошкоджене або знищене нерухоме майно можуть використовуватися інформаційні продукти дистанційного зондування Землі, зокрема космічної зйомки.

Методика визначення шкоди та збитків повинна спиратись на наявну нормативно-правову базу та процедури і має визначати:

- витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону;

- завдані збитки власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення;

- витрати на відновлення меліоративних площ.

Зокрема, ці необхідні заходи констатовані у Проекті Плану відновлення України [32], який визначає такі ключові виклики сьогодення:

- відсутність єдиного підходу до визначення обсягів та грошового виразу збитків, понесених внаслідок збройної агресії, а також відповідальних інституцій в розрізі напрямів оцінки збитків, адже різні органи влади, громадські організації, судові експерти визначають збитки, керуючись своїми методиками, що призводить до появи різних тлумачень та визначених сум;

- відсутність єдиного підходу до порядку фіксації збитків, що призводить до соціальної напруги, хаотичних дій, що в подальшому може спричинити обурення необхідністю повторно виконувати певні процедури для отримання коректних оцінок, або призведе до неякісних вихідних даних для оцінок;

- відсутність єдиного державного електронного реєстру (цифрового ресурсу), де б збиралися, накопичувалися та оброблялися всі дані щодо збитків та їх оцінки;

- відсутність порядку обліку даних про пошкоджені та знищені речі (рухомі речі, тварини), тоді як облік даних про пошкоджені та знищені нерухомі речі (нерухоме майно, нерухомість) передбачений постановою Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [42].

Відповідно до цього, у Проекті Плану відновлення України [40] передбачаються основні напрямки вирішення окреслених проблем, а саме:

- встановлення цілей визначення збитків та загальних підходів для досягнення цілей визначення збитків (в розрізі кожної цілі);

- визначення відповідальних за реалізацію загальних підходів в розрізі встановлених цілей;

- уніфікація методичного забезпечення та цифровізації визначення збитків (включаючи інвентаризацію, фіксацію збитків, визначення їх обсягу, проведення оцінки та зберігання результатів визначення збитків);

- встановлення кінцевих виконавців проведення процесів визначення збитків (інвентаризація, фіксація збитків та їх обсягу, проведення оцінки);

- запровадження основних способів координації та взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування в процесах, що пов'язані із визначенням збитків;

- встановлення вимог щодо документів, які підтверджують правомірність збитку внаслідок війни (усунення фальсифікованих випадків збитків, які не спричинені військовими діями) та належності понесених збитків до заявлених осіб (документи, які підтверджують право власності чи користування зруйнованим/пошкодженим майном);

- вироблення підходів до можливого збереження зруйнованих/пошкоджених об'єктів з метою їх можливого подальшого використання в судових позовах;

- напрацювання необхідних змін в законодавстві для визначення термінології, прав та обов'язків сторін, особливостей реалізації повноважень органами державної влади, включаючи тимчасове управління та зберігання зруйнованого/пошкодженого майна.

Так, враховуючи вищевикладене, основними стратегічними напрямками відновлення системи землекористування, на нашу думку, є:

- продовольча безпека, а саме скорочення логістичних коридорів від виробника до споживача, підтримка продовольчої системи на всіх рівнях, зменшення витрат на транспортування та зберігання продукції;

- диверсифікація виробництва, яка передбачає відбудову виробничих потужностей, відновлення розмаїття системи виробництва продукції, створення додаткових робочих місць для місцевих жителів, самодостатність місцевої громади;

- розвиток сільських територій, що включає в себе ведення власного бізнесу на селі, підвищення економічної стійкості сільських територій, розв'язання екологічних проблем сільських місцевостей, розвиток конкуренції, спрямованої на нові виклики сьогодення, покращення якості життя в сільській місцевості;

- кадровий потенціал, а саме забезпечення науково-інформаційної підтримки українського простору, прийняття ефективних управлінських рішень, створення нових інституцій, спрямованих на модернізацію;

- стейкхолдери - забезпечення стейкхолдерів якісною аналітикою для прийняття оптимальних рішень, консультативна підтримка, надання стейкхолдерами найпотужнішої техніки для відбудови землекористування, ведення спільних проектів відбудови громад, ведення діяльності на взаємовигідних умовах;

– інновації, що передбачають спрямування ресурсів на впровадження інновацій, впровадження підходів, спрямованих на оптимізацію використання засобів виробництва, вільний доступ до цифрових рішень, гармонізація українського землекористування із землекористуванням країн європейського простору.

Зазначені системні рішення сприятимуть пожеввленню відновлення інфраструктури України, а також дозволять спростити низку процедур, які орієнтовані на забезпечення функціонування економічного простору та відновлення зруйнованої інфраструктури в нашій країні.

На нашу думку, формування стратегічних планів відновлення українського простору в цілому, а також системи землекористування зокрема, сприятимуть дотриманню ефективності їх практичної реалізації, а також своєчасному виконанню сконструйованих завдань, таких як [39]:

– забезпечення першочерговості виконання завдань, які спрямовані на диверсифікацію економічного простору, що сприятиме оздоровленню національної економіки, а також сталості економічного розвитку задля нарощування втраченого потенціалу;

– активна взаємодія міжнародних організацій з національними інституціями, завдяки чому їх спільна взаємна співпраця дозволить призупинити економічну стагнацію, що спричинилась внаслідок військових дій;

– забезпечення органічного поєднання довгострокових стратегічних цілей з короткостроковими економічними пріоритетами, що спрямовані на відбудову української економіки та ведення стабільного землекористування зокрема;

– створення підґрунтя для сприяння науковій, інвестиційній та виробничій діяльності, спрямованій на відбудову зруйнованих потужностей, що сприятиме налагодженню взаємовідносин із владними інституціями як на місцях, так і безпосередньо з виробниками;

– сприяння інтеграції механізмів донорського фінансування проектів, що спрямовані на відбудову втрачених економічних активів, з бюджетними, що забезпечить налагодження безперебійної роботи таких економічних механізмів, як постачання продукції, безпосередньо її виробництво, купівля-продаж тощо;

– вдале поєднання бюджетних, фінансових, господарських та зовнішньоекономічних можливостей слугуватиме гарантією безпеки економічного простору, виходячи з наявної ситуації;

– поступове відновлення втраченого виробничо-ресурсного потенціалу, що сприятиме усуненню негативних чинників, що мають місце станом на сьогодні;

– забезпечення сприятливих умов для здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання на землі, що сприятиме налагодженню та відновленню безперебійної роботи еколого-економічних механізмів в системі безпечного землекористування зокрема;

– впровадження новітніх технологій, які були б орієнтовані на відновлення інституційної спроможності та втрачених виробничих потужностей, що сприятиме реальності досягнення позитивних наслідків економічної політики;

– мінімізація військово-політичних ризиків для інвесторів, що сприятиме більш швидкому економічному відновленню втраченого потенціалу.

Дотримання всього вищепереліченого сприятиме відбудові ділової активності, слугуватиме як передумовою, так і запорукою забезпечення стабільного економічного зростання еколого-економічного простору, що сприятиме поступовому якісному і кількісному прориву національної економіки. Також здійснення таких стратегічних завдань забезпечить стале ведення сільського виробництва, допоможе відновити добробут населення, використовуючи інтегрований підхід до відновлення системи землекористування.

Висновки до розділу 2

1. Сільськогосподарське землекористування Південного регіону характеризується високою розораністю земель, показник якої є найвищим серед усіх країн Європи. Провідне місце у структурі сільськогосподарських угідь займають рілля. Пріоритетною галуззю в системі землекористування є сільське господарство. Водночас в аграрному секторі сформувалася модель активного розвитку рослинництва, а тваринницький сектор потребує дотаційної допомоги, хоча й має значний потенціал розвитку.

2. Основними негативними наслідками у Південному регіоні є: мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження ґрунтів; пошкодження іригаційної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях; часткове знищення врожаю внаслідок повномасштабного вторгнення агресора; втрата або пошкодження площ під посів сільськогосподарських культур, а також цінного насінневого матеріалу під урожай наступного року; знищення багаторічних насаджень; пошкодження сільськогосподарської техніки та обладнання; знищення елеваторних потужностей та складських приміщень з метою послаблення українського агросектору; проблеми зі зберіганням та експортом зерна, зокрема через неекспортований врожай минулого року; зниження цін виробників на експортно-орієнтовні товари через блокаду портів.

3. Стратегічними напрямками ліквідації негативних наслідків є: продовольча безпека, диверсифікація виробництва, розвиток сільських територій, кадровий потенціал, стейкхолдери, а також інновації.

4. Формування планів відновлення українського простору в цілому, а також системи землекористування зокрема, сприятимуть дотриманню ефективності їх практичної реалізації, а також своєчасному виконанню сконструйованих завдань, таких як: забезпечення першочерговості виконання завдань; активна взаємодія міжнародних організацій з національними інституціями; забезпечення органічного поєднання довгострокових

стратегічних цілей з короткостроковими економічними пріоритетами; створення підґрунтя для сприяння науковій, інвестиційній та виробничій діяльності; сприяння інтеграції механізмів донорського фінансування проектів; вдале поєднання бюджетних, фінансових, господарських та зовнішньоекономічних можливостей; поступове відновлення втраченого виробничо-ресурсного потенціалу; забезпечення сприятливих умов для здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання на землі; впровадження новітніх технологій; мінімізація військово-політичних ризиків для інвесторів.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ ЛІКВІДАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ

3.1. Методи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України визначає її провідне місце серед інших країн Європи. Земля завжди була, є та буде вичерпним ресурсом. Піклуючись про благополучне майбутнє нашої країни, треба розумно та дбайливо розпоряджатися національним багатством – українською землею, забезпечувати її стале використання.

Під стійким землекористуванням слід розуміти екологічну складову землекористування, що виражається у вимозі збереження первісних властивостей земель сільськогосподарського призначення як природного ресурсу, які визначаються системою встановлених для цієї мети кількісних та якісних показників, динаміку яких можна розглядати як вираження оцінки їхнього сталого використання.

Використання землі як складової сільськогосподарського виробництва підкорюється законами, які регулюють організацію та економіку галузі через комплекс організаційно-економічних та правових механізмів, що стимулюють її природоохоронне використання. Всі ці встановлені законом механізми (організаційні та економічні) правила землекористування визначають зміст земельних відносин, спрямовуючи дії людей із землею у необхідні для суспільства напрями, форми, способи та методи використання.

До організаційних та організаційно-адміністративних заходів тут належать: зонування територій, землеустрій, інформаційне забезпечення, розмежування розмірів земельної ділянки, порядок переоформлення права власності на землю та договорів із землею, обмеження технологій, видів та форм землекористування.

Економічні заходи регулювання земельних відносин пов'язані із використанням вартісних вимірювачів для орієнтації землекористувачів у виборі системи ведення господарства, що забезпечує рентний дохід та зберігає якість землі.

Сутність землекористування на засадах сталого розвитку полягає у збалансуванні економічних, екологічних і соціальних чинників, враховуючи при цьому властивості земельних ресурсів. Вона визначає постійне задоволення еколого-ресурсних та матеріальних потреб, засноване на екологоорієнтованій структуризації економіки та збереженні екологічної рівноваги. У міру розвитку людського суспільства змінюються його еколого-ресурсні потреби, але непорушним залишається одне становище: функцію життєдіяльності системи «суспільство-землекористування-природа» у всіх фазах землекористування виконує жива природа [43].

Серед методів ліквідації негативних наслідків у землекористуванні на засадах сталого розвитку поширені дві групи методів: методи прямого впливу і методи опосередкованого впливу [44]. До першої групи відносяться адміністративні, а до другої – економічні та соціально-психологічні методи управління.

У методологічному розумінні адміністративні методи поділяються на дві підгрупи: організаційно-стабілізуючі, до яких відносяться регламенти - створення положень про органи управління земельними ресурсами, їх підрозділи, та нормування - встановлення норм та нормативів виконання робіт та меж компетенцій; а також інструктування, що включають в себе правила, методичні вказівки, рекомендації щодо виконання тих чи інших видів робіт.

При цьому з'являється цілком очевидним, що адміністративні методи знаходять своє продовження в економічних методах, інструментами яких є економічне регулювання раціонального використання землі – плата за землю або орендна плата за використання землі, що визначається залежно від грошової оцінки земель і місця розташування земельної ділянки, економічне

стимулювання, відшкодування збитків та соціально-психологічних, які включають, насамперед [44]:

- формування трудових колективів із врахуванням психологічних характеристик людей, що сприяє підвищенню їх спільної трудової діяльності;
- професійне навчання кадрів, згуртованість колективу, формування сприятливого соціально-психологічного клімату;
- організацію змагань, обміну досвідом, збереження добрих традицій і обрядів;
- моральне стимулювання (виділення житла, оголошення подяки, надання путівки в санаторій тощо);
- оптимальне поєднання похвали і критики, переконання і примусу;
- підвищення рівня культурних і соціально-побутових потреб, таких як проведення вільного часу, культурних заходів, заняття спортом тощо.

В межах дослідження нами запропоновано методи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні на засадах сталого розвитку:

1) метод економічного регулювання сталого землекористування – це метод, який передбачає, насамперед, справляння плати за використання землі, орендної плати, відшкодування збитків, зумовлених порушенням чинного законодавства, стимулювання раціонального використання земель (відновлення родючості, проведення меліоративних заходів тощо).

Найчастіше землекористувачі, особливо орендарі земельних ділянок, не зацікавлені у раціональному використанні землі через бажання ефективного використання земельної ділянки.

Під ефективністю використання земель у сільському господарстві необхідно розуміти економічний результат від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) та площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки [45].

У цьому випадку метод економічного регулювання сталого землекористування передбачає надання податкових і кредитних пільг

громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними і регіональними програмами використання та охорони земель, виділення коштів державою і з місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення стану земель, порушених не з їхньої вини, звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їхнього стану згідно із загальнодержавними і регіональними програмами, компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель, яка сталася не з їхньої вини;

2) метод «м'якого управління», який передбачає врахування природних тенденцій розвитку резонансних ефектів екосистем. В реальному житті це вказує на збереження трав'яного покриву на пересіченому рельєфі, у межах прибережних захисних смуг тощо.

Метод «м'якого управління» ґрунтується на таких принципах, як диверсифікація, тобто організація допоміжних сфер виробництв, спрямованих на збереження і підтримання головного виробництва, стабільного його функціонування; м'якого фіскального навантаження, що має на увазі під собою послаблення податкового навантаження та суб'єктів господарської діяльності на землі, скорочення інших зборів тощо; використання сучасних можливостей інформаційних технологій, а саме автоматизація ведення державного земельного кадастру; реєстрації земельних ділянок і прав на них, розроблення проектів землеустрою, створення електронного уряду та ін; обов'язковості землеустрою, що передбачає розробку схем використання земель адміністративно-територіальних утворень, місцевих рад, розроблення проектів організації земельних угідь та системи сівозмін з наступним впорядкуванням їх територій; а також поглибленого вивчення земельних ресурсів, тобто отримання повної і достовірної інформації про кількісний і якісний стан земель, що дозволить вжити адекватні заходи;

3) метод пріоритету сільськогосподарського використання земель та їх охорони, що базується на пріоритетності розвитку правового регулювання земель сільськогосподарського призначення. Це означає, що землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання. Для несільськогосподарських потреб (будівництва промислових підприємств, житлових об'єктів, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва) мають надаватися землі, не придатні для ведення сільського господарства або сільськогосподарські угіддя гіршої якості. Враховуючи обмежену кількість та особливу якість сільськогосподарських земель, такі заходи є обґрунтованими й впливають зі змісту пріоритетності використання земель для сільськогосподарських потреб.

Придатність земель для використання у сільському господарстві встановлюється на підставі даних Державного земельного кадастру (бонітування ґрунтів, облік кількості та якості земель тощо) органами, які погоджують, здійснюють експертизу та затверджують відповідну землевпорядну документацію (ст. 23, 118, 123, 186 ЗК України [30]).

На відміну від інших категорій земель, які переважно використовуються як просторово-територіальна основа життєдіяльності людини, землі сільськогосподарського призначення є головним засобом виробництва у сільському господарстві, що призводить до встановлення особливого правового режиму їх використання, запровадження різних засобів охорони сільськогосподарських угідь та підвищення родючості ґрунтів, а також запобігання їх вилученню із сільськогосподарського обороту.

Земельне законодавство також встановлює особливі вимоги до охорони земель сільськогосподарського призначення із запровадженням нормативів та стандартів охорони земель і відтворення родючості ґрунтів;

4) метод державного та самоврядного регулювання земельних відносин, що має на увазі під собою надання статусу заходам із розвитку землекористування, надання статусу територіальним обмеженням (обтяженням) у використанні земель та інших природних ресурсів і їх межах, надання статусу землевпорядним регламентам (обов'язки землекористувачів, обмеження та обтяження прав) та інші управлінські заходи.

Метод державного та самоврядного регулювання включає в себе такі заходи:

- поліпшення управління володінням і користуванням земельними відносинами шляхом надання напрямних вказівок та інформації з міжнародно визнаною практиці щодо систем, що відповідають за права користування, управління і контролю над земельними ресурсами;

- сприяння вдосконаленню і розробці політичних, правових і організаційних механізмів, що регулюють весь діапазон прав володіння та користування земельними ресурсами;

- підвищення прозорості та покращення функціонування систем володіння і користування;

- зміцнення потенціалу та вдосконалення діяльності закладів і виконавців, судових органів, місцевих органів влади, організацій фермерів і дрібних виробників, громад корінних народів та інших громад, громадянського суспільства, приватного сектора, наукових кіл і всіх осіб, зайнятих у сфері регулювання питань володіння і користування земельних відносин, а також на сприяння співробітництву між зазначеними суб'єктами;

5) метод інвестиційно-інноваційного забезпечення ґрунтується на створенні умов для інвестиційних вкладень у нові підходи державного управління щодо переведення системи до нового рівня, що входить у протиріччя нормам і положенням, руйнує розподіл ролей і повноважень, характеризується неминучим ризиком, пропорційним новизні. Цей метод спрямований на отримання прибутку, із залученням економічних суб'єктів та

об'єктів, що розвиваються за законами та правовими актами України щодо підвищення рівня та якості життя, задоволення суспільних потреб.

В інвестиційно-інноваційній діяльності, інвестиції виступають ресурсом відтворення такої цінності як капітал, що генерує потік доходу і реалізує своє призначення лише через матеріалізацію в інноваціях.

Земельні ресурси потребують рівномірного та стійкого управління, покращення ефективності їх використання, впровадження підприємствами інновацій. Системи управління потребують постійного вдосконалення за допомогою більш ефективних установ, правил та стандартів поведіння із земельними ресурсами, механізмів стимулювання, чітко визначених прав власності, керованих відносин між державою та бізнесом та управління орендною платою [46].

Гарантією вжиття необхідних заходів щодо охорони природного середовища та земель, визначення меж забруднених територій, що призведе до збереження сусідніх територій від забруднення, є розвиток інноваційної інфраструктури та її інвестування. Саме пріоритетні напрями наукової та науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах, академіях, інститутах та установах з розробки та впровадження інноваційних технологій, можуть дозволити контролювати та покращувати стан якості забруднення земель. Адже не завжди є можливість постійно доглядати за землевласниками та землекористувачами. Стягнення штрафів не перешкоджає порушенню земельного законодавства.

Слушною є підтримка суб'єктів господарювання в повному використанні різних платформ для передачі технологій і технологічних досягнень, а також прискорення трансформації і технологічних досягнень.

Відповідним розвитком інвестиційно-інноваційної діяльності є розвиток більш технологічних та інноваційних суб'єктів господарювання, що в основному зумовлює конкурентоспроможність та прискорює темпи інноваційного розвитку. Стимулювання збільшення інвестицій у дослідження та розробки, науково-технічні інновації мають бути спрямовані на суб'єкти

господарювання, які займаються розвитком екологічно безпечного землекористування. Інвестування у створення різних науково-дослідних інститутів, інноваційних ресурсів та нарощування технологічних резервів сприятиме трансформації науково-технічних досягнень, прискоренню розвитку бізнес-інкубаторів, науково-технічного консалтингу та інших науково-технічних інститутів, а також трансформації наукових та технологічних досягнень у напрямі екологічно орієнтованого природокористування та охорони навколишнього середовища. Сприятливим є відповідна підтримка суб'єктів господарювання у використанні різних платформ для передачі технологій та технологічних досягнень, а також прискорення перетворень та технологічних досягнень.

Запропоновані методи ліквідації негативних наслідків у землекористуванні за умови їх обов'язкового дотримання сприятимуть впровадженню новітніх інструментів для ведення збалансованого землекористування, що є привабливими для українських реалій.

3.2. Моделі ліквідації негативних наслідків у землекористуванні

Сталий розвиток землекористування пов'язаний насамперед з його оптимізацією, тобто гармонійним поєднанням екологічних та економічних інтересів при використанні і охороні земельних ресурсів.

Більше як 100 років тому В. В. Докучаєв [47] обґрунтував необхідність встановлення по зонах оптимального співвідношення між ріллею, луками, лісом і водою. Однак такого компромісу досягнуто не було, оскільки не повною мірою враховувалися економічні та екологічні потреби. Питання оптимізації землекористування переважно вирішувалися виключно з урахуванням економіки землекористування. Слід зазначити, що тільки в умовах критичного погіршення екологічної ситуації у зв'язку з широким розвитком деградаційних процесів (ерозії, зсуву) увага стала приділятися

економічному прогнозуванню та оцінці екологічної ефективності при розробці проектів організації території.

В основу оптимізації сільськогосподарського землекористування покладалися раціональні для даного регіону розміри і співвідношення земельних угідь, раціональна організація території з урахуванням екологічно безпечного господарювання на землі, забезпечення відтворення родючості ґрунтів, відновлення продуктивності еродованих земель, одержання необхідних обсягів сільськогосподарської продукції без пошкодження родючого шару землі [48].

Отже, оптимізація землекористування передбачає таку організацію виробничого процесу, при якому земля використовується найбільш раціонально, її продуктивні властивості забезпечують хоча і не максимальний, але екологічно стійкий ефект для збереження родючості ґрунтів. Проблема оптимізації землекористування є непростю, вона ускладнюється обмежуючими факторами – соціальними, політичними, демографічними, науково-технічними [49].

Нині в Україні існують досить ґрунтовні дослідження з класифікації земель за придатністю їх для сільськогосподарського використання [50, 51]. Відзначимо, що з початку 90-х років науковою громадськістю практично не приділялася увага питанням застосування методів економіко та еколого-математичному аналізу використання земель [52]. У неповній мірі розглядалася наукова проблематика системного підходу до еколого-економічної оптимізації землекористування. Неоднозначно трактувалася і суть, яка вкладалася в поняття оптимізації землекористування. Це означає, що актуальність досліджень у напрямі еколого-економічної оптимізації землекористування є незаперечною.

З позиції системного підходу процес оптимізації механізму управління землекористуванням необхідно розглядати через призму структури земель, структури посівних площ з урахуванням збереження та відтворення

родючості ґрунтів, що дозволить безумовно відповідати ідеям раціонального використання та охорони землі.

В рамках дослідження нами запропоновано модель оптимізації землекористування, що містить у своїй основі аналіз еколого-економічного стану землекористування, еколого-економічну оптимізацію структури використання земель через призму системного підходу, при якому процес стабілізації ландшафту розглядається у контексті сталого землекористування.

Одним з економіко-математичних методів розрахунку показників в аграрному секторі є розв'язання задач оптимізації або задач лінійного програмування, які дають змогу оптимізувати структуру посівних площ під сільськогосподарські культури.

У межах дослідження було розроблено економіко-математичну модель визначення оптимальної структури і розподілу посівних площ із урахуванням балансу гумусу у Миколаївській області.

Вхідна інформація для побудови моделі містить:

- землекористування за видами угідь;
- баланс гумусу на 1 га посівів;
- прогнозний рівень виходу продукції з 1 га посівних площ;
- витрати праці, грошових коштів на гектар посівних площ;
- обсяги виробництва продукції рослинництва;
- прогнозні реалізаційні ціни на продукцію рослинництва;
- витрати кормів на одну структурну голову у тваринництві;
- орієнтована структура поголів'я тварин.

Вхідні дані було отримано в середньому за три роки – 2019, 2020 та 2021.

Задача полягає у визначенні оптимального розподілу і структури посівних площ, які забезпечували б нульовий баланс гумусу у ґрунті та максимальний прибуток від реалізації продукції рослинництва із забезпеченням тваринницького підкомплексу кормами у належному обсязі.

За умовами задачі визначимо змінні, склад яких наведено у додатку А.

Для опису системи змінних математичної моделі використовуються такі позначення, де:

x – шукана змінна; j, k – індекси змінних; i – індекс обмежень; J_1 – множина, яка включає індекси сільськогосподарських культур; J_2 – множина, яка містить індекси видів сільськогосподарських тварин; K_1 – множина, яка включає номери змінних з виробництва різних видів сільськогосподарських культур; K_2 – множина, що містить номери змінних з реалізації продукції рослинництва; M – номер змінної, яка вказує загальні витрати матеріальних ресурсів; C – номер змінної, яка означає загальну вартість кінцевої продукції підкомплексу.

Система обмежень моделі включає вісім груп обмежень, де:

I_1 – множина обмежень за структурою та обсягами посівних площ; I_2 – множина обмежень з балансування виробництва і потреби в кормах; I_3 – множина обмежень за структурою поголів'я тварин; I_4 – множина обмежень за виробництвом продукції рослинництва; H – номер обмеження балансу гумусу; R_1 – номер обмеження, яке відображає витрати трудових ресурсів на виробництво продукції рослинництва; R_2 – множина обмежень, які відображають обсяги реалізації різних видів сільськогосподарських культур; U_1 – індекс обмеження, що формує баланс матеріально-грошових ресурсів на виробництво товарної продукції; U_2 – індекс обмеження, що формує баланс товарної продукції в цінах реалізації.

Перелік визначень для екзогенних коефіцієнтів і параметрів:

a_{ij} – вихід i -ого виду продукції рослинництва з гектара посівної площі j -ої сільськогосподарської культури; P – загальна площа ріллі у Миколаївській області; S_i – мінімальний обсяг посівних площ i -ї сільськогосподарської культури; g_{ij} – вихід i -ого виду кормів з одиниці площі j -ої галузі рослинництва; e_{ij} – нормативна потреба у кормах i -ого виду на структурну голову j -ої галузі тваринництва; h_j – баланс гумусу на одиницю площі j -ого виду сільськогосподарських культур; T_i – чисельність i -ого виду тварин; l_j – витрати праці на 1 га площі під культурою індексу k ; Lb – загальні витрати

праці у галузі; b_{ij} – вихід i -ого виду товарної продукції на реалізацію з одиниці площі j -ої галузі рослинництва; m_j – витрати матеріально-грошових ресурсів на одиницю продукції j -ої рослинницької галузі; c_j – вартість одиниці продукції j -того виду.

Задача полягає у тому, щоб знайти оптимальне співвідношення змінних, при якому досягається максимум цільової функції:

$$Z = x_j - x_k \rightarrow \max, j \in C, k \in M \quad (1.1)$$

та задовольняються наступні умови:

1) використання площі ріллі:

$$\sum_{j \in J_1} x_j \leq P, (i \in I_1) \quad (1.2);$$

2) використання посівних площ окремих культур:

$$x_j \geq S_i, (j \in J_1, i \in I_1) \quad (1.3);$$

3) баланс виробництва і використання кормів:

$$\sum_{j \in J_1} g_{ij} x_j - \sum_{j \in J_2} e_{ij} x_j \geq 0, i \in I_2 \quad (1.4);$$

4) дотримання нульового балансу гумусу:

$$\sum_{j \in J_1} h_j x_j = 0 \quad (1.5);$$

5) загальні витрати праці у рослинництві:

$$\sum_{j \in J_1} l_j x_j \leq Lb \quad (1.6);$$

6) обмеження чисельності поголів'я тварин у суспільному секторі:

$$x_j \geq T_i, (j \in J_2, i \in I_3) \quad (1.7);$$

7) баланс виробництва продукції рослинництва:

$$a_{ij} x_j = x_k, (j \in J_1, i \in I_4, k \in K_1) \quad (1.8);$$

8) балансові обмеження за реалізацією кінцевої продукції рослинництва:

$$b_{ij} x_j = x_k, (j \in J_1, i \in R_2, k \in K_2) \quad (1.9);$$

9) баланс матеріально-грошових ресурсів:

$$\sum_{j \in K_2} m_j x_j = x_k, (k \in M) \quad (1.10);$$

10) обмеження за товарною продукцією в цінах реалізації:

$$\sum_{j \in K_2} c_j x_j = x_k, (k \in C) \quad (1.11);$$

11) умова невід'ємності змінних:

$$x_j \geq 0, x_k \geq 0 \quad (1.12).$$

Таким чином, модель задачі нараховує 53 змінних і 58 обмежень.

Рішення задачі на ЕОМ було отримане за допомогою стандартних засобів табличного процесора Excel (утиліти Solver).

В результаті складного ітераційного процесу декілька разів змінювалися вхідні дані і досліджувався їх вплив на результати розв'язку, який був отриманий за допомогою моделі.

Дані, отримані в результаті рішення, було проаналізовано. Також було проаналізовано звіти двох типів, що створює Excel: за результатами і за стійкістю.

Звіт за результатами (Answer Report) складається з таких даних:

- відомості про цільову функцію;
- значення шуканих змінних, які отримано в результаті рішення задачі;
- результати оптимального рішення для обмежень і для граничних умов.

У графі Cell Value наведено величини використаного ресурсу (або значення лівої частини обмеження), у графі Slack (різниця) показано кількість невикористаного ресурсу. Якщо ресурс використовується повністю, то в графі Status (стан) указано Binding (зв'язане), при неповному використанні ресурсу в цій графі вказується Not binding (не зв'язане).

У звіті за стійкістю (Sensitivity Report) наводяться дані, які дозволяють аналізувати обмеження моделі і вплив кожного обмеження на модель в цілому. В цьому звіті вказано:

- величина використаних ресурсів (прикінцеві значення лівих частин обмежень, графа Final Value);
- значення правих частин (обсягів) обмежень (графа Constraint R.H. Side);
- тіншову ціну (графа Shadow Price), тобто подвійні оцінки, які показують, як зміниться цільова функція при зміні ресурсів на одиницю;

– значення приросту ресурсів (графи Allowable Increase та Allowable Decrease), при яких зберігається оптимальний набір змінних, що входять до оптимального плану.

У звіті за стійкістю тіньова ціна показує, як вплине на прибуток збільшення обсягу обмеження на 1, тобто збільшення площі на 1 га (у першій групі обмежень) під відповідною культурою при збереженні структури оптимального плану.

3.3. Стратегічні напрямки вдосконалення системи землекористування на регіональному рівні

У системі державного управління природними ресурсами все більшого значення набувають питання сталого розвитку землекористування. Земельний фонд країни – національне багатство, сталий розвиток якого неможливий без відповідної системи державних рішень. При цьому при управлінні земельними ресурсами враховується вплив об'єктивних законів природи (встановлення обов'язків щодо охорони земель від шкідливих природних процесів) та економічних і соціальних законів суспільства.

Недосконалість державного регулювання земельних відносин, незавершеність їх реформування загостило багато проблем, зокрема це пов'язано з погіршенням стану ґрунтів. Вирішення цих проблем часто перешкоджає недосконалої методологічній базі вдосконалення державного регулювання земельних відносин.

Державна земельна політика, як діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин, спрямована на сталий розвиток та охорону земель, забезпечення продовольчої безпеки країни та створення умов, що забезпечують дбайливе ставлення до навколишнього середовища, для господарської діяльності та життєдіяльності населення.

Законодавчо-нормативне регулювання державою використання та охорони земель є одним із основних механізмів управління земельними ресурсами в Україні. Воно здійснюється в напрямках: відносин землекористування; методів економічного регулювання; природоохоронної та землеохоронної діяльності [53].

Управління земельними ресурсами провадиться через певні механізми, що складаються з правової, економічної та організаційної частин. Основним механізмом, від якого залежить управління земельними ресурсами, є організаційно-правовий апарат державного управління, що поєднує правові та організаційні засади державного управління земельними ресурсами.

Значні територіальні відмінності у структурі земельного фонду і природних умов вимагають диференційованого підходу до його управління.

Важливими факторами, які зумовлюють регіональну структуру землекористування, є специфіка природної основи ведення господарської діяльності, особливо в аграрному секторі економіки, розселення населення й урбанізація, рівень соціально-економічного розвитку, економіко-географічного положення. Функціонування механізмів державного управління у сфері земельних відносин залежить від конкретних суспільних умов [54].

Можна виділити основні фактори, які впливають на ефективність управління земельними ресурсами. По зоні впливу усі фактори нами розділено на дві групи: зовнішні та внутрішні (рис.3.1).

Грамотне управління земельними ресурсами на регіональному рівні має стати запорукою розвитку регіонів країни та держави загалом. Кожна область України відрізняється одна від одної земельними ресурсами, категоріями, кількісними та якісними характеристиками. В оцінці управління земельними ресурсами слід враховувати аграрну спрямованість регіону.

Державне управління земельними ресурсами на регіональному рівні достатньо врегульовано на законодавчому рівні. Земельне законодавство при

цьому є занадто розгалужене та громіздке через наявність значної кількості нормативних актів [53].

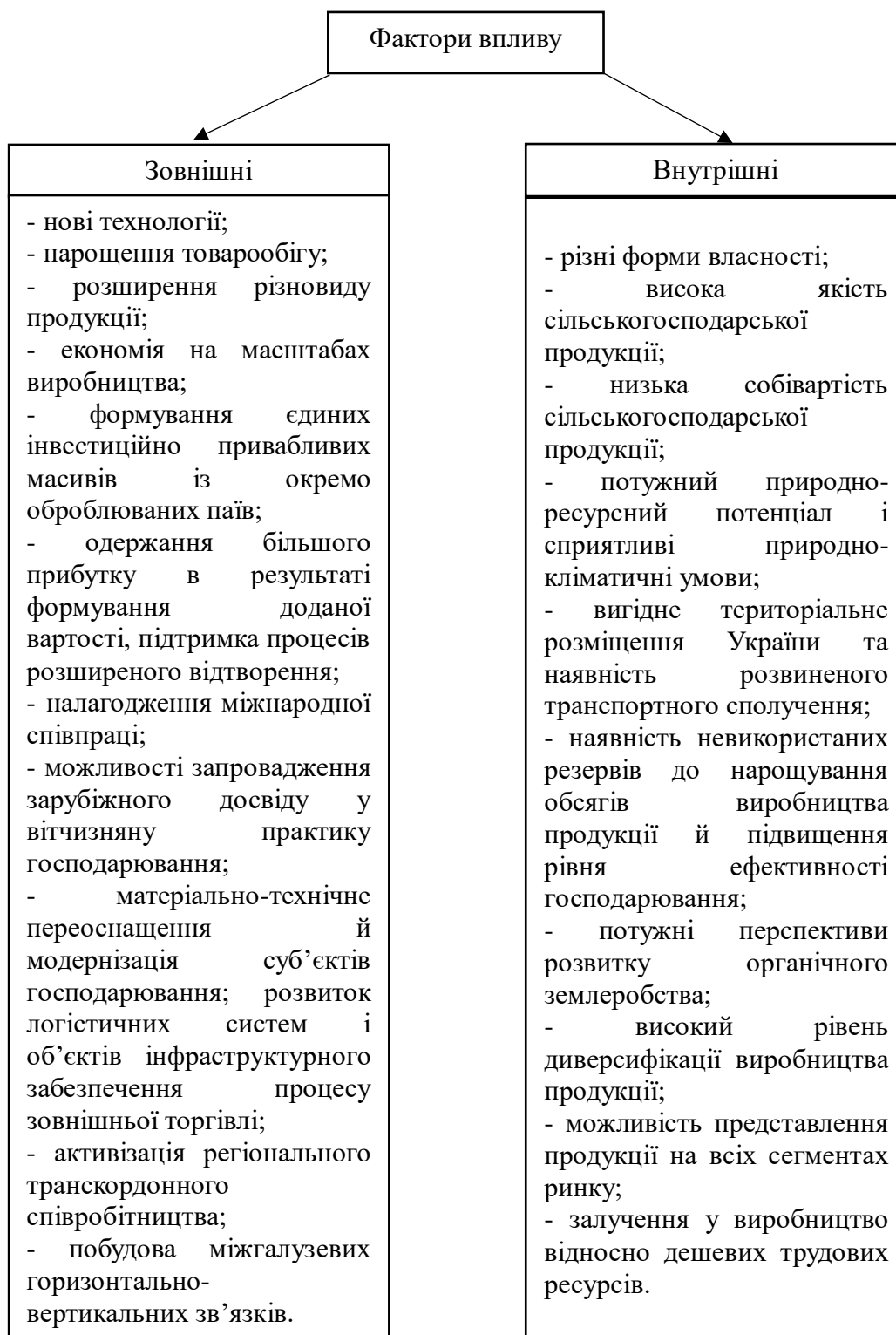

Рис.3.1. Фактори впливу на ефективність управління земельними ресурсами

Джерело: сформовано автором на основі [53]

Сам процес управління земельними ресурсами на регіональному рівні пов'язаний із різними економічними, соціальними та історичними умовами регіону. Зважаючи на це, сама система управління земельними ресурсами в різних регіонах відрізнятиметься одна від одної. Структура управління певного регіону формується відповідно до цілей, функцій та завдань конкретного регіону, але в основу управління буде покладено типову модель головного управління земельними ресурсами.

Станом на сьогодні в Україні створена система ведення Державного земельного кадастру, яка запровадження в дію з 01.01.2013 року – Національна кадастрова система.

Ефективне управління земельними ресурсами залежить від низки факторів, як позитивних, так негативних. У документах звітності про діяльність органу відсутня достатня аналітика негативних тенденцій та явищ, а також пропозиції щодо їх усунення.

Управлінню заважають проблеми та недоліки, як на рівні безпосереднього управління, так і зовнішнього впливу, вирішення яких допоможе у підвищенні ефективності державного управління земельними ресурсами.

У зв'язку з цим, нами розроблені та запропоновані основні стратегічні напрями щодо вдосконалення системи землекористування на регіональному рівні, а саме:

1) удосконалення правової бази, що включає в себе перегляд, розробку, внесення змін до законодавчих актів та їх реалізації на практиці;

2) необхідність удосконалення структури відомств, яка має на увазі створення при управліннях відділів/управлінь контролю за використанням та охороною земель, зі створенням підвідомчих йому управлінь у регіонах. Керівник цього відділу/управління повинен мати самостійні процесуальні повноваження.

Окрім того на регіональному рівні обов'язково мають бути створені відділи аналітичного забезпечення, з метою визначення ефективності роботи, актуальних проблем та шляхів їх вирішення, тощо;

3) потреба вдосконалення управління персоналом за рахунок поліпшення процедури відбору кандидатів на заміщення вакантних посад. Необхідно запровадити обов'язкову перевірку знань, умінь, психологічних характеристик кандидатів на посади шляхом розробки та впровадження програмного комплексу перевірки цих критеріїв, який має включати систему питань щодо цих напрямів та професійної діяльності у сфері надання державних земельних послуг. Розробити спеціальні кваліфікаційні вимоги для фахівців Держгеокадастру з урахуванням обов'язкової вищої освіти у сфері державного управління. Передбачити обов'язкове проходження процедури підвищення кваліфікації для новопризначених державних службовців;

4) Поліпшення комунікаційного напрямку, а саме головні управління мають висвітлювати у ЗМІ актуальні для регіону питання управління земельними ресурсами. В головних управліннях мають бути аналітичні відділи, які б надавали пропозиції щодо вирішення проблем;

5) також необхідний внутрішній контроль, для цього треба впровадити інформаційні програми, що будуть відстежувати вчасність виконання документів, що знаходяться в роботі, доручень, наказів;

6) підвищення рівня мотивації працівників регіональних підрозділів Держгеокадастру, що має відбуватися за рахунок підвищення рівня матеріального стимулювання. Крім того, мають бути передбачені та розроблені додаткові мотиваційні стимули, особливо за такими напрямками: службове житло, безкоштовна додаткова освіта, пільгове оздоровлення, корпоративна символіка, ефективний кадровий резерв та ін.;

7) стратегічне вдосконалення управління земельними ресурсами має здійснюватися шляхом розроблення Головними управліннями Держгеокадастру у взаємодії з підрозділами державних адміністрацій

відповідних стратегічних документів, спрямованих на підвищення ефективності використання земель, їхньої охорони, створення парків та ін. Необхідний постійний перегляд та оптимізація існуючих стратегічних документів регіонального рівня.

Для розвитку правової складової управління земельними ресурсами Держгеокадастру необхідно розробити проект нового Земельного кодексу України, забезпечити його схвалення Верховною Радою України та впровадження. Основою досконалого Земельного кодексу України мають стати провідні позитивні практики земельного права країн Європейського Союзу.

Для розвитку організаційної складової управління земельними ресурсами потрібна розробка проектів внутрішніх нормативно-правових актів та забезпечення їхнього впровадження і дотримання на регіональному та місцевому рівнях та забезпечення організаційних заходів.

Незважаючи на нормативно-правову сторону управління земельними ресурсами, одним із пріоритетних напрямів управління земельними ресурсами залишається аналітична робота з розробкою критеріїв та методів оцінки ефективності роботи служб, результатом чого стане подальше вдосконалення діяльності управління земельними ресурсами.

Висновки до розділу 3

1. Стале землекористування слід розуміти, як екологічну складову землекористування, виражену вимогою збереження вихідних властивостей сільськогосподарських угідь, як природного ресурсу, що визначаються встановленою в цих цілях системою кількісних та якісних показників, динаміку яких можна вважати вираженням оцінки сталого їх використання.

2. В межах дослідження нами запропоновано такі методи ліквідації негативних наслідків в землекористуванні: економічного регулювання сталого землекористування, «м'якого управління», пріоритету

сільськогосподарського використання земель та їх охорони, державного та самоврядного регулювання земельних відносин, інвестиційно-інноваційного забезпечення.

3. В рамках проведеного дослідження розроблено економіко-математичну модель визначення оптимальної структури і розподілу посівних площ із урахуванням балансу гумусу у Миколаївській області, задача якої полягає у визначенні оптимального розподілу і структури посівних площ, які забезпечували б нульовий баланс гумусу у ґрунті та максимальний прибуток від реалізації продукції рослинництва із забезпеченням тваринницького підкомплексу кормами у належному обсязі.

4. Важливими факторами, які зумовлюють регіональну структуру землекористування, є специфіка природної основи ведення господарської діяльності, особливо в аграрному секторі економіки, розселення населення й урбанізація, рівень соціально-економічного розвитку, економіко-географічного положення. Виділено основні такі основні фактори, які впливають на ефективність управління земельними ресурсами як зовнішні та внутрішні.

5. Основні стратегічними напрямками вдосконалення системи землекористування на регіональному рівні є: вдосконалення правової бази, вдосконалення структури управлінь, необхідність вдосконалення кадрового напрямку, поліпшення комунікаційного напрямку, внутрішній контроль, вдосконалення рівня мотивації службовців регіональних підрозділів Держгеокадастру, розробка Головних управлінь Держгеокадастру спільно з підрозділами державних адміністрацій відповідних стратегічних документів.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативних актів, що регулюють відносини в галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Законодавство України про охорону праці складається із загальних законів: Конституція України [55], Закону «Про охорону праці» [56], Кодексу законів про працю України [57] та інших.

Відповідно до статті 43 Конституції України [55] держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Закон України «Про охорону праці» [56], прийнятий Верховною Радою України 14 жовтня 1992 року, був переглянутий і затверджений Президентом України в новій редакції 21 листопада 2002 року. Цей закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові

умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади, відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні. Він складається з преамбули та 9 розділів.

Державна політика України у галузі охорони праці передбачає дотримання певних принципів, до яких відноситься [58]:

- пріоритет життя та здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;

- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;

- комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнення в галузі науки і техніки та охорони довкілля;

- соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності.

Управління охороною праці на підприємстві здійснює роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган та фізична особа, яка використовую найману працю.

Під функціями управління охороною праці слід розуміти сукупність об'єктивно необхідних та раціональних дій, спрямованих на забезпечення безпеки праці. До таких дій належать [59]:

– контроль стану охорони праці як процесу одержання, прийняття, опрацювання інформації про стан безпеки праці і видання її для прийняття управлінських рішень;

– оцінка діяльності посадових осіб згідно з кількісними критеріями стану охорони праці;

– визначення порядку стимулювання посадових осіб за успіхи і недоліки в роботі із забезпечення безпеки праці й профілактики профзахворювань та виробничого травматизму;

– розроблення, прийняття та виконання управлінських рішень.

Основними завданнями управління охорони праці є [60]:

1) опрацювання заходів щодо здійснення державної політики з охорони праці на регіональному та галузевих рівнях;

2) підготовка, прийняття та реалізація заходів, спрямованих на забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці; утримання в належному стані устаткування, будівель і споруд, безпечного ведення технологічних процесів; необхідність засобів індивідуального захисту для працівників; організація і проведення навчання працівників з питань охорони праці;

3) стимулювання інтеграції управління охороною праці в єдину систему загального управління організацією виробництва.

У спрощеному вигляді будь-яка система управління представляє собою сукупність суб'єкта управління та об'єкта управління, що знаходиться у певному середовищі та інформативно зв'язані між собою – від суб'єкта управління до об'єкта спрямовані функції управління, а від об'єкта управління до суб'єкта – зворотній зв'язок. В суб'єкті управління можна виділити два органи – управляючий та виконавчий. Управління завжди здійснюється заради досягнення певної мети – створення безпечних умов, збереження здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності.

Таким чином, система управління охороною праці (СУОП) – це сукупність суб'єкта та об'єкта управління, які на підставі комплексу

нормативної документації проводять цілеспрямовану, планомірну діяльність з метою забезпечення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці.

Охорона праці базується на законах та інших нормативно-правових актах, які є головним джерелом зовнішньої інформації, що надходить до СУОП.

Як суб'єкт так і об'єкт СУОП визначається рівнем системи. На державному рівні суб'єктом управління виступає Кабінет Міністрів, а об'єктами управління є діяльність галузевих міністрів, обласних та місцевих державних адміністрацій по забезпеченню безпечних і здорових умов праці на підприємствах, в установах та організаціях. На галузевому рівні суб'єктом управління є відповідне галузеве міністерство, а об'єктами управління – діяльність підприємств, установ та організацій галузі по забезпеченню на них безпечних і здорових умов праці. Суб'єктом управління на регіональному рівні є відповідна державна адміністрація, а об'єкт управління – діяльність підприємств, установ та організацій, що розташовані на території даного регіону по забезпеченню на них безпечних і здорових умов праці.

Суб'єктом управління в СУОП підприємства є керівник (головний інженер), а в цехах, на виробничих дільницях і в службах – керівники відповідних структурних підрозділів і служб. Об'єктом управління в СУОП підприємства є діяльність структурних підрозділів та служб підприємства по забезпеченню безпечних і здорових умов праці на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та на підприємстві в цілому.

До основних завдань служби охорони праці належать [61]:

- навчання працівників безпечним методам праці та пропаганда питань охорона праці;
- забезпечення безпечності технологічних процесів, виробничого устаткування, будівель і споруд;
- нормалізація санітарно-гігієнічних умов праці;
- забезпечення працівників засобами індивідуального захисту;
- забезпечення оптимальних режимів праці та відпочинку;

- організація лікувально-профілактичного обслуговування;
- професійний добір працівників з окремих професій;
- удосконалення нормативної бази з питань охорони праці.

Основними ж функціями служби охорони праці виступають [61]:

- опрацювання ефективної цілісної системи управління охороною праці, сприяння удосконаленню діяльності у цьому напрямку кожного структурного підрозділу і кожної посадової особи;
- здійснення оперативно-методичного керівництва роботою з охорони праці;
- організація забезпечення працівників правилами, стандартами, нормами, положеннями, інструкціями та іншими нормативними актами з охорони праці;
- здійснення паспортизації цехів, діляниць, робочих місць щодо відповідності їх вимогам, охорони праці;
- ведення обліку, аналізу нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, а також шкоди від цих подій;
- підготовка статистичних звітів підприємства з питань охорони праці;
- розроблення перспективних та поточних планів роботи підприємства щодо створення безпечних та нешкідливих умов праці;
- організація роботи методичного кабінету охорони праці, пропаганди безпечних та нешкідливих умов праці шляхом проведення консультацій, оглядів, бесід, лекцій, розповсюдження засобів наочної агітації, оформлення інформаційних стендів тощо;
- допомога комісії з питань охорони праці підприємства в опрацюванні необхідних матеріалів та реалізації її рекомендацій;
- забезпечення підвищення кваліфікації і перевірки знань посадових осіб з питань охорони праці.

Спеціалісти служби охорони праці мають право [61]:

- видавати керівникам структурних підрозділів підприємства обов'язкові для виконання приписи (згідно з додатком) щодо усунення

наявних недоліків, одержувати від них необхідні відомості, документацію і пояснення з питань охорони праці;

- зупиняти роботу діляниць, машин, механізмів, устаткування у разі порушень, які створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;

- вимагати відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт або не виконують вимоги нормативно-правових актів з охорони праці;

- надсилати роботодавцю подання про притягнення до відповідальності посадових осіб та працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці;

- вносити пропозиції про заохочення працівників за активну працю з поліпшення стану безпеки праці;

- залучати, за погодженням з роботодавцем і керівниками підрозділів підприємства, спеціалістів підприємства для проведення перевірок стану охорони праці.

На працівників служби охорони праці покладаються такі обов'язки [61]:

- планування робіт з охорони праці і контролювання його виконання;
- розробка положення про організацію управління охороною праці;
- розробка функціональних обов'язків з охорони праці всіх керівників структурних підрозділів та інших службових осіб;

- паспортизація умов праці на робочих місцях;

- впровадження міжгалузевих та галузевих стандартів та інших нормативно-правових актів з охорони праці;

- розслідування та аналіз виробничого травматизму;

- навчання працюючих і пропаганда знань з охорони праці.

Отже, охорона праці в галузі – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я й працездатності людини у процесі праці.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження узагальнює теоретичні, методологічні та практичні аспекти, що забезпечують вирішення наукової проблеми щодо обґрунтування основних стратегічних напрямків, методів і моделей ліквідації негативних наслідків, викликаних військовою агресією, які необхідно реалізувати для покращення ситуації в землекористуванні.

Отримані результати дозволили зробити висновки та пропозиції теоретико-методичного та прикладного характеру, спрямовані на ліквідацію негативних наслідків в землекористуванні до сучасних умов, а також досягнення ефективності.

1. У процесі дослідження висвітлено негативні наслідки в землекористуванні, спричинені військовою агресією з боку Російської Федерації, такі як, подорожчання багатьох факторів виробництва; забруднення ґрунтів, концентрація важких металів у ґрунті внаслідок вибухових хвиль; часткове знищення врожаю внаслідок повномасштабного вторгнення агресора; втрата або пошкодження не лише площ під посів сільськогосподарських культур, а й цінного насінневого матеріалу під урожай наступного року; не у повній мірі можливість виплати орендної плати власникам земельних паїв; проблеми зі зберіганням та експортом зерна, зокрема через неекспортований врожай минулого року; часткове або повне руйнування меліоративних систем, що розміщені на територіях агроформувань; в деяких випадках завдання непоправних збитків власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення (землекористувачам). З'ясовано, що все це спричиняє загрозу продовольчій безпеці не лише українського суспільства, але і країн зарубіжжя, знижує рівень конкурентоспроможності, що є перешкодою для сталого розвитку місцевості, провокує ерозію ґрунту та опустелювання, знищення рослинності та загибель ґрунтової фауни.

2. Досліджено нормативно-правову базу, ухвалену задля пом'якшення заходів, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності в умовах військової агресії. Так, Верховною Радою прийнято низку нових правил у земельних відносинах, які стосуються регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, а також передбачають пріоритетність публічних інтересів над приватними, що зумовлено необхідністю мобілізації всіх ресурсів країни, як виробничих, так і фінансових, задля відбудови української економіки у поствоєнний час. Законодавчі зміни, що показують як і перспективи, спрямовані на прийняття та втілення у життя управлінських рішень у сфері землекористування, так і перспективи для запровадження спрощеного доступу до земель для виробництва сільськогосподарської продукції, повинні дати можливість підтримати аграрну галузь у воєнний період, а також сприяти забезпеченню продуктами харчування населення країни.

3. Проведено аналіз сучасного стану землекористування у Південному регіоні, який показав необхідність проведення ретельного огляду території, що знаходяться в зоні активних бойових дій, а в деяких випадках і їхнє розмінування; потребу у моніторингу площ ґрунтів, пошкоджених та забруднених у результаті бойових дій, що дозволить вживати заходи для їх відтворення та реабілітації, а також встановлення меж забруднених ділянок з метою їх відновлення; необхідність спрямування витрат на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону; а також потребу у рекультивації (відновлення рельєфу та нанесення родючого шару ґрунту) після видалення вибухонебезпечних предметів.

4. Обґрунтовано основні стратегічні напрямки відновлення негативних наслідків у землекористуванні за сучасних умов, серед яких виділено: продовольчу безпеку, а саме скорочення логістичних коридорів від виробника до споживача, підтримка продовольчої системи на всіх рівнях, зменшення

витрат на транспортування та зберігання продукції; диверсифікацію виробництва, яка передбачає відбудову виробничих потужностей, відновлення розмаїття системи виробництва продукції, створення додаткових робочих місць для місцевих жителів, самодостатність місцевої громади; розвиток сільських територій, що включає в себе ведення власного бізнесу на селі, підвищення економічної стійкості сільських територій, розв'язання екологічних проблем сільських місцевостей, розвиток конкуренції, спрямованої на нові виклики сьогодення, покращення якості життя в сільській місцевості; кадровий потенціал, а саме забезпечення науково-інформаційної підтримки українського простору, прийняття ефективних управлінських рішень, створення нових інституцій, спрямованих на модернізацію; забезпечення стейкхолдерів якісною аналітикою для прийняття оптимальних рішень, консультативна підтримка, надання стейкхолдерами найпотужнішої техніки для відбудови землекористування, ведення спільних проектів відбудови громад, ведення діяльності на взаємовигідних умовах; інновації, що передбачають спрямування ресурсів на впровадження інновацій, підходів, спрямованих на оптимізацію використання засобів виробництва, вільний доступ до цифрових рішень, гармонізація українського землекористування із землекористуванням країн європейського простору. Зазначені системні рішення сприятимуть поживленню відновлення інфраструктури України, а також дозволять спростити низку процедур, які орієнтовані на забезпечення функціонування економічного простору та відновлення зруйнованої інфраструктури в нашій країні.

5. Висвітлено завдання, що стоять перед економікою країни з метою відновлення системи, дотримання яких сприятиме відбудові ділової активності, слугуватиме як передумовою, так і запорукою забезпечення стабільного економічного зростання еколого-економічного простору, що сприятиме поступовому якісному і кількісному прориву національної економіки. Насамперед, до них належать: забезпечення першочерговості виконання завдань, які спрямовані на диверсифікацію економічного

простору; активна взаємодія міжнародних організацій з національними інституціями; забезпечення органічного поєднання довгострокових стратегічних цілей з короткостроковими економічними пріоритетами; створення підґрунтя для сприяння науковій, інвестиційній та виробничій діяльності; сприяння інтеграції механізмів донорського фінансування проектів; вдале поєднання бюджетних, фінансових, господарських та зовнішньоекономічних можливостей; поступове відновлення втраченого виробничо-ресурсного потенціалу; забезпечення сприятливих умов для здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання на землі; впровадження новітніх технологій; мінімізація військово-політичних ризиків для інвесторів. Здійснення таких стратегічних завдань забезпечить стале ведення сільського виробництва, допоможе відновити добробут населення, використовуючи інтегрований підхід до відновлення системи землекористування.

6. Обґрунтовано методи ліквідації негативних наслідків в землекористуванні, спрямовані на економічне регулювання сталого землекористування, врахування природних тенденцій розвитку резонансних ефектів екосистем, пріоритетність правового регулювання земель сільськогосподарського призначення, створення умов для інвестиційних вкладень у нові підходи державного управління щодо переведення системи до нового рівня.

7. Запропоновано модель оптимізації землекористування, що містить у своїй основі аналіз еколого-економічного стану землекористування, еколого-економічну оптимізацію структури використання земель через призму системного підходу, при якому процес стабілізації ландшафту розглядається у контексті сталого землекористування. Обґрунтовані методи і моделі ліквідації негативних наслідків у землекористуванні за умови їх обов'язкового дотримання сприятимуть впровадженню новітніх інструментів для ведення збалансованого землекористування, що є привабливими для українських реалій.

8. Вивчено основні стратегічні напрямки вдосконалення системи землекористування, які можна здійснити на регіональному рівні. До таких відносяться: вдосконалення правової бази, вдосконалення структури управлінь, необхідність вдосконалення кадрового напрямку, поліпшення комунікаційного напрямку, внутрішній контроль, вдосконалення рівня мотивації службовців регіональних підрозділів Держгеокадастру, розробка Головних управлінь Держгеокадастру спільно з підрозділами державних адміністрацій відповідних стратегічних документів. Це дозволить дати поштовх для розвитку як правової складової, так і організаційної складової управління земельними ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дячук М., Федорова Л. Земля у вогні. Як війна впливає на ґрунти. ZN.UA : веб-сайт. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zemlja-u-vohni-jak-vijna-vplivaje-na-grunti.html> (дата звернення 29.10.22)
2. Василюк О., Колодежна В. Якою має бути доля пошкоджених вибухами українських територій? Українська природоохоронна група : веб-сайт. URL: <https://uncg.org.ua/iakoju-maie-buty-dolia-poshkodzhenykh-vybukhamy-ukrainskykh-terytorij/> (дата звернення 29.10.22)
3. Dr Kevin Kiernan. Geodiversity also needs protection during armed conflicts. Conflict and Environment Observatory : веб-сайт. URL: <https://ceobs.org/geodiversity-also-needs-protection-during-armed-conflicts/> (дата звернення 30.10.22)
4. The Real «No-Go Zone» of France: A Forbidden No Man’s Land Poisoned by War. Cabinet of Chic Curiosities : веб-сайт. URL: <https://www.messynessychic.com/2015/05/26/the-real-no-go-zone-of-france-a-forbidden-no-mans-land-poisoned-by-war/> (дата звернення 01.11.22)
5. Держекоіспекція: з початку війни землям та повітрю України завдано збитків на суму майже 254,3 млрд гривень. Державна екологічна інспекція України : веб-сайт. URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/2306> (дата звернення 01.11.22)
6. Нейтер Р., Стольнікович Г., Нів’євський О. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. KSE Центр досліджень продовольства та землекористування. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages_report_issue1_ua.pdf (дата звернення 02.11.22)
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення 04.11.22)

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення 04.11.22)

9. Про землеустрій : Закон України від 19.11.2022 № 858-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/858-15#Text> (дата звернення 04.11.22)

10. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 19.11.2022 № 3613-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3613-17#Text> (дата звернення 04.11.22)

11. Озвучено ключові зміни в земельних відносинах під час воєнного стану. Міністерство аграрної політики та продовольства України : веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ozvucheno-klyuchovi-zmini-v-zemelnih-vidnosinah-pid-chas-voyennogo-stanu> (дата звернення 05.11.22)

12. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і від 14 липня 2021 р. № 723 : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 р. № 916. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-sichnia-2020-r-28-i-vid-14-lypnia-2021-r-723-916-290722> (дата звернення 05.11.22)

13. Деякі питання бронювання військовозобов'язаних в умовах правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 р. № 194. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-bronyuvannya-vijskovozobovyazanih-v-umovah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu-194> (дата звернення 06.11.22)

14. Про технічне забезпечення комплексу польових робіт в умовах воєнного стану 2022 року : Наказ Мінагрополітики України від 07.03.2022

№154. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-tehniche-zabezpechennya-kompleksu-polovih-robit-v-umovah-voennogo-stanu-2022-roku> (дата звернення 06.11.22)

15. Про внесення змін у додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 259. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.11.22)

16. Про внесення змін у додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 р. № 353. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.11.22)

17. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2022 р. № 207. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 07.11.22)

18. Про внесення змін у додаток 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 р. № 352. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/352-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 07.11.22)

19. Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 234. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 07.11.22)

20. Про перелік товарів критичного імпорту : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153. Урядовий портал. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222>

(дата звернення 08.11.22)

21. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 236. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.11.22)

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо безперервного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 №2246-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text> (дата звернення 09.11.22)

23. Казьмір Л. П. Ключові напрями та методичні особливості сучасних досліджень змін у землекористуванні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 4. С. 62-68. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20194\(138\)/sep20194\(138\)_062_KazmirP,KazmirL.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20194(138)/sep20194(138)_062_KazmirP,KazmirL.pdf) (дата звернення 10.11.22)

24. Третяк А. М., Третяк В. М., Курильців Р. М., Прядка Т. М., Третяк Н. А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики : монографія. Біла Церква : «ТОВ «Білоцерківдрук», 2021. 227 с.

25. Шарий, Г. І. Нестеренко, С. В., Сучкова Є. В. Вдосконалення земельних відносин в Україні. Вісник ЛНАУ. Серія «Економіка АПК». 2021. № 28. С. 11-18. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9518> (дата звернення 10.11.22)

26. Месель-Веселяк В. Я., Федоров В. В. Наукове забезпечення розвитку аграрної реформи в Україні. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 60-71. URL: http://eapк.org.ua/sites/default/files/eapк/2021/01/ekonomikaapк_2021_01_p_60_71.pdf (дата звернення 11.11.22)

27. Лазарева О.В., Горгоц А.О., Гориславська В.В. Збалансований розвиток землекористування в Європейському Союзі та пріоритети його ведення в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. №23. С. 32-37. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/224/224> (дата звернення 11.11.22)

28. Лазарева О.В., Горгоц А.О., Гориславська В.В. Особливості формування конкурентних переваг землекористування в країнах Європейського Союзу та Україні. Причорноморські економічні студії. 2022. Випуск 74. С. 175-181. URL: http://bses.in.ua/journals/2022/74_2022/28.pdf (дата звернення 11.11.22)

29. О.І. Дребот, В.А. Тарнавський. Сучасний стан та тенденції розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні. Агроекологічний журнал 2022. №2. С. 46-54. URL: <http://journalagroeco.org.ua/article/view/263316> (дата звернення 13.11.22)

30. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 13.11.22)

31. Харитоненко Р.А., Бутенко Є.В. Оцінка впливу деградаційних процесів на продуктивний потенціал сільськогосподарських земель : монографія. Київ : НУБіП України, 2019. 204 с.

32. Статистичний щорічник України. За ред. І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. Київ, 2022. 447 С.

33. Смочук О. Екологічні та економічні проблеми використання земельних ресурсів. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. 2015. № 22(2). С. 53-57. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vlnau_econ_2015_22\(2\)_13](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vlnau_econ_2015_22(2)_13) (дата звернення 16.11.22)

34. Божидай І. І. Аналіз сільськогосподарської галузі України. Ефективна економіка. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6542> (дата звернення 17.11.22)

35. Сільське господарство в Україні. DLF ATTORNEYS-AT-LAW. 2020. URL: <https://dlf.ua/ua/silске-gospodarstvo-v-ukrayini/#main> (дата звернення 19.11.22)

36. Кіріченко К.А. окремі аспекти оцінки сучасного стану землекористування в Україні. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. 2018. № 4. С. 82-92. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vkhnau_ekon_2018_4_11.pdf (дата звернення 19.11.22)

37. Збитки, завдані сільськогосподарському сектору внаслідок війни, становлять від 4 до 6 млрд доларів - FAO. Інформаційне агентство "Інтерфакс-Україна" : веб-сайт. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/849293.html> (дата звернення 22.11.22)

38. Комітет з питань аграрної та земельної політики: «Збитки агропромислового комплексу України від війни становлять \$4,3 млрд». Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224079.html#:~:text=%D0%84%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%82%D0%B5%2C%20%D1%89%D0%BE,%D1%82%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%20%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%94%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4%20%24136%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD> (дата звернення 23.11.22)

39. Лазарева О.В., Горгоц А.О., Гориславська В.В. Структурні компоненти відновлення системи землекористування в Україні. Науковий погляд: економіка та управління. Випуск № 3 (79), 2022. С. 140-145. URL:

http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2022/3_79_2022/22.pdf (дата звернення 25.11.22)

40. Проект Плану відновлення України : матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf> (дата звернення (дата звернення 26.11.22)

41. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 і від 26 березня 2022 р. № 380. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 505. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.11.22)

42. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.11.22)

43. Гунько Л. А. Формування сталого (збалансованого) землекористування — базова основа розвитку економіки землевпорядкування в Україні. Агросвіт. 2022. № 9-10. С. 51–61. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3604&i=6> (дата звернення 01.12.22)

44. Лазарева О. В. Теоретико-методологічні засади стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування в регіоні теорія, методологія, практика : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 304 с.

45. Лазеба Є. С. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Ефективна економіка. 2014. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3062> (дата звернення 04.12.22)

46. Андреева Н. М., Тютюнник Г. О. Інституціональне та інвестиційно-інноваційне забезпечення сфери екологічно безпечного землекористування в Україні: детермінанти сталого розвитку. Ефективна економіка. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9402> (дата звернення 05.12.22)
47. Докучаєв В.В. Наші степи раніше і тепер. Москва: Сельхозгиз, 1936. 116 с.
48. Морозова О.С., Грановська Л.М. Теоретичні аспекти оптимізації системи землекористування в межах сільськогосподарських ландшафтів. Таврійський науковий вісник. 2015. №92. С. 238-245. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/92_2015/40.pdf
49. Алексеєнко І.М., Калінчик М.В. Оптимізація землекористування в аграрному секторі економіки. Агросвіт. 2017. №7. С. 22-27. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7_2017/4.pdf (дата звернення 12.12.22)
50. Добряк Д.С., Дребот О.І., Мельник П.П. Наукові засади класифікації орних земель за продуктивністю ґрунтів для вирощування основних сільськогосподарських культур. Збалансоване природокористування. 2021. №1. URL: <http://journals.uran.ua/bnusing/article/view/231861> (дата звернення 15.12.22)
51. Бабміндра Д.І., Буша Д.В., Овчаренко А.В. Еколого-економічне природокористування та формування інвестиційної привабливості земельно-ресурсного потенціалу. Вісник Запорізького національного університету. 2015. №4. С. 72-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2015_4_11 (дата звернення 20.12.22)
52. Камінецька О.В. Удосконалення управління земельно-ресурсним потенціалом територій на основі аналізу рівня добробуту : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 206 с.

53. Байстрюченко Н.О., Бережна Ю.О. Удосконалення управління земельними ресурсами на регіональному рівні. Вісник СумДУ. 2016. №1.

URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/51412/1/Baystruchenko_cadastre.pdf;jsessionid=5BAC551D06C0EFA7E0FE6666A6243C38 (дата звернення 03.01.22)

54. Паньків З. П., Наконечний Ю. І. Земельні ресурси. Практикум : навчальний посібник. ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2020. 196 с.

55. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.01.22)

56. Про охорону праці : Закон України від 19.08.2022 № 2694-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2694-12#Text> (дата звернення 08.01.22)

57. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 09.01.22)

58. Коробко О.В. Тексти (конспект) лекцій з дисципліни «Безпека праці на підприємствах в установах і організаціях та цивільна безпека», змістовий модуль – «Безпека праці на підприємствах в установах і організаціях» для студентів факультету радіоелектроніки і телекомунікацій усіх спеціальностей і форм навчання. Запоріжжя : Каф. ОП і НС, НУ «Запорізька політехніка», 2022. 50 с.

59. Млавець Ю.Ю. Охорона праці (конспект лекцій для студентів математичного факультету і факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки). Ужгород: ДВНЗ “УжНУ”, 2015. 56 с.

60. Вовк Ю. Я., Вовк І. П. Охорона праці в галузі. Навчальний посібник. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А. 2015. 172 с.

61. Заїченко В. І. Курс лекцій з дисципліни «Охорона праці в галузі». Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ, 2014. 160 с.